

12/2011

Eräiden törkeiden rikosten valmistelun kriminalisointi

*oikeusministeriö
justitieministeriet*

12/2011

Eräiden törkeiden rikosten valmistelun kriminalisointi

16.3.2011

Julkaisun nimi Eräiden törkeiden rikosten valmistelun kriminalisointi**Tekijä** Matti Marttunen**Oikeusministeriön julkaisu** 12/2011
Selvityksiä ja ohjeita**OSKARI numero** OM 4/41/2011**ISSN-L** 1798-7067
ISSN (PDF) 1798-7067
ISBN (PDF) 978-952-259-044-2**URN** URN:ISBN:978-952-259-044-2
Pysyvä osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-044-2>**Asia- ja avain-
sanat** rikoslaki, rikoksen valmistelu**Tiivistelmä**

Oikeusministeriössä valmistuneessa arviomuistiossa katsotaan, että törkeän ryöstön, törkeän pahoinpitelyn ja henkirikosten valmistelu on mahdollista kriminalisoida vain tarkasti määritellyin ehdoin ja rajauksin. Asia vaatisi mahdollisessa jatkovalmistelussa huolellista rajanvetoa ja perusteellista harkintaa.

Keskeinen ongelma on määrittellä, mitkä toimet ennen rikoksen tapahtumahetkeä voidaan katsoa kuuluvaksi varsinaiseen rikoksen valmisteluun. Valmistelutoimia voi olla myös käytännössä hankala näyttää toteen.

Yhtenä vaihtoehtona muistiossa on esitetty, että kriminalisoitaviksi tulisivat sellaiset valmisteluun liittyvät toimet, jotka ovat osittain jo nykyisin rangaistavia muina rikoksina, esimerkiksi ampuma-aserikoksina. Hahmotelluissa valmistelukriminalisoinneissa rangaistavuuden ehdoksi asetettaisiin lisäksi vaatimus, että tekijän aikomuksena on tehdä rikos. Rikoksen valmistelusta ei voitaisi syyttää, jos vaara rikoksen toteutumisesta on vähäinen.

Suomen lainsäädännössä ei ole yleistä säännöstä rikosten valmistelusta, mutta rikoslaisissa on noin 20 erityissäännöstä valmistelurikoksista tai tiettyjen valmistelutoimien rangaistavuudesta. Säännökset perustuvat usein kansainvälisten sopimusten edellyttämien erittäin vakavia rikoksia koskevien veloitteiden täyttämiseen.

Nyt valmistunut arviomuistio lähetetään lausuntokierrokselle ja käytettäväksi pohjana työryhmän tai toimikunnan valmistelulle, jos siihen katsotaan olevan tarvetta.

16.3.2011

Publikationens titel Kriminalisering av förberedelse till vissa grova brott (Eräiden törkeiden rikosten valmistelun kriminalisointi)

Författare Matti Marttunen

Justitieministeriets publikation 12/2011
Utredningar och anvisningar

OSKARI nummer OM 4/41/2911

ISSN-L 1798-7067
ISSN (PDF) 1798-7067
ISBN (PDF) 978-952-259-044-2

URN URN:ISBN:978-952-259-044-2
Permanent adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-044-2>

Sak- och nyckelord strafflagen, förberedelse till brott

Referat

I utvärderingspromemorian som blivit klar vid justitieministeriet anses att kriminalisering av förberedelse till grovt rån, grov misshandel och brott mot liv är möjlig enbart genom noga angivna villkor och begränsningar. Vid en eventuell fortsatt beredning av ärendet krävs det en noggrann gränsdragning och grundlig övervägning.

Ett centralt problem är att definiera vilka åtgärder som föregår brottet och som kan anses höra till den egentliga förberedelsen till brott. Det kan i praktiken också vara svårt att bevisa att det är fråga om förberedande åtgärder.

Ett alternativ som lyfts fram i promemorian är att kriminaliseringen ska gälla sådana förberedande åtgärder som delvis redan i dagens läge är straffbara som andra brott, till exempel som skjutvapenbrott. I de preliminära förslagen till kriminalisering av förberedelse till brott har man dessutom ställt som villkor att gärningsmannen har haft för avsikt att begå ett brott. Åtal ska inte kunna väckas för förberedelse till brott, om faran för att brottet fullbordas är ringa.

I finsk lagstiftning ingår ingen allmän bestämmelse om förberedelse till brott, men i strafflagen finns ca 20 särskilda bestämmelser om förberedelsebrott eller om straffbarhet för vissa förberedande åtgärder. I de flesta fallen hänför sig bestämmelserna till fullgörandet av förpliktelser som förutsätts av internationella avtal rörande synnerligen allvarliga brott.

Nu skickas utvärderingspromemorian ut på remiss och den ska fungera som underlag för arbetsgruppens eller kommissionens arbete, om beredningen av ärendet fortsätts.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
2	RIKOKSEN VALMISTELUN RANKAISEMISEN PERUSKYSYMYKSIÄ.....	11
3	VALMISTELUN RANGAISTAVUUDESTA SUOMESSA	14
4	OIKEUSVERTAILUA	15
	4.1 Ruotsi	15
	4.2 Norja	19
	4.3 Tanska	20
	4.4 Saksa	21
	4.5 Yhdistyneet Kuningaskunnat	23
	4.6 Päätelmiä.....	24
5	KRIMINALISOINTIPERIAATTEET	24
6	YRITYSKYNNYKSESTÄ	26
7	TÖRKEÄ RYÖSTÖ.....	30
8	HENKIRIKOKSET (JA TÖRKEÄ PAHOINPITELY)	36
9	VAARAELEMENTTI JA VALMISTELUTOIMIEN KELVOTTOMUUS.....	40
10	VALMISTELUSTA LUOPUMINEN	41
11	TEKIJÄPIIRI	42
12	RANGAISTUSASTEIKOISTA.....	42
13	POLIISIN VALTUUDET RIKOKSEN ESTÄMISESSÄ	44
	13.1 Voimassa oleva laki.....	46
	13.2 Uudet valmisteilla olevat säännökset.....	50
14	ARVIOINTIA.....	52
15	YHTEENVETO ARGUMENTEISTA.....	54
16	JOHTOPÄÄTÖS	56

1 JOHDANTO

Suomessa on viime aikoina käyty keskustelua siitä, pitäisikö eräiden törkeiden rikosten valmistelu kriminalisoida nykyistä laajemmin. Teema on kriminaalipoliittisesti ajankohdainen, mutta rikosoikeuden yleisten oppien kannalta erittäin pulmallinen.

Tähän mennessä eri rikosten valmistelun kriminalisointi on aiheutunut pääosin kansainvälisistä velvoitteista. Tälläkin hetkellä EU:n piirissä käydään neuvotteluja eräiden lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten valmistelun rangaistavuuden tarpeesta. Kansallisessa rikosoikeudessa on totuttu ajattelemaan, että rangaistusvastuuta ei ole tarkoituksenmukaista ulottaa yritysvastuuta aikaisempaan vaiheeseen. Kuitenkin myös kotimaan tapah- tumat, muun muassa Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat sekä niin sanottu Liedon raha- kuljetusryöstö, ovat nostaneet esiin väitetyn tarpeen tiettyjen törkeiden rikosten valmis- telun kriminalisoinnille. Keskusteluissa esillä olleet rikoslajit ovat *henkirikokset, törkeä pahoinpitely ja törkeä ryöstö*.

Eduskunnan vastauksessa EV 107/2007 vp 4.12.2007 eduskunnan todetaan edellyttävän, että ”hallitus selvittää, ovatko rikoslainsäädäntöön nykyisin sisältyvät valmistelutyyp- piä tekoja koskevat rangaistussäännökset johdonmukaisia ja vastaavatko ne riittävästi vakavien rikosten torjunnan asettamia vaatimuksia.” Oikeusministeriön tuolloin anta- man vastauksen mukaan asiassa ei voida edetä ennen kuin esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain uudistaminen on edennyt siihen asti, että poliisilain mukaisten rikosten ennal- ta estävien keinojen uudistamislinjoista on selvyys.

Oikeusministeriö on 17.3.2008 (OM 118/03/2007, 17.3.2008) antanut eduskunnan laki- valiokunnalle lausunnon *törkeää ryöstöä* koskeneesta lakialoitteesta LA 124/2007 vp laiksi rikoslain 31 luvun muuttamisesta. Lausunnossa todetaan johtopäätöksenä seuraava: ”Lakialoitteen säännösehdotus on liian *epämääräinen ja väljä*, jotta törkeän ryöstön valmistelu voitaisiin säätää rangaistavaksi *kyseisessä muodossa*. On syytä kysyä, eivätkö esimerkiksi ennalta estävät keinot ole riittäviä keinoja puuttua lakialoitteessa esitettyihin ongelmiin. Esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain uudistamista selvittävän toimikunnan tehtävänä on arvioida myös poliisilain mukaisten rikoksia ennalta estävien keinojen uu- distamista. On syytä odottaa toimikunnan poliisi-, pakko- ja esitutkintalakia koskevia uudistusehdotuksia ennen kuin voidaan arvioida, tulisiko törkeän ryöstön valmistelun säätäminen rangaistavaksi siirtää jatkovalmisteluun. Myös eduskunnan vastaukseen EV 107/2007 vp sisältyvässä lausumassa edellytetään yleisesti valmistelutyyp- pisen tekojen rangaistavuuden tarkempaa tarkastelua vakavien rikosten torjunnassa.” (kurs. tässä)

Jokelan koulusurmia (7.11.2007) koskevassa tutkintalautakunnan raportissa (26.2.2009) todetaan seuraavaa: ”Henkirikoksen valmistelu tai suunnittelu ei ole rangaistavaa, mikä pienentää poliisin mahdollisuuksia puuttua koulu-uhkauksiin tai koulusurmien valmiste- luun viittaavaan toimintaan.” Tämän perusteella raportissa annettiin seuraava suositus: ”Oikeusministeriön tulisi selvittää henkirikoksen valmistelun säätämistä rikoslaissa ran- gaistavaksi teoksi.” (s. 124)

Kauhajoen koulusurmia (23.9.2008) koskevassa tutkintalautakunnan raportissa (17.2.2010) asia on ilmaistu hieman väljemmin: ”Poliisilla on valtuudet ryhtyä toimenpiteisiin yksittäisen rikoksen estämiseksi. Kattavampaa puuttumista kuitenkin haittaa se, että henkirikoksen valmistelu ei ole rikos.”

Edellä mainittu esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain uudistamista selvittävä toimikunta antoi mietintönsä keväällä 2009. Eduskunnan käsittelyssä on parhaillaan edellä mainittuun toimikunnan mietinnön pohjalta valmisteltu hallituksen esitys esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi (HE 222/2010 vp) ja hallituksen esitys poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 224/2010 vp).

Pitkään ja perusteellisesti valmistellun rikoslain yleisen osan uudistuksen yhteydessä vuonna 2002 rikosten valmistelun ja salahankkeen kriminalisoinnin soveltamiseen todettiin liittyvän ”*vaikeita näyttöongelmia sekä oikeusturvariskejä. Myöskään valmistelun rangaistavuuden suhteen lainsäädäntö ei ole antanut aihetta arvosteluun. Oikeusturvan kannalta on edelleen perusteltua säätää valmistelusta itsenäinen tunnusmerkistö, milloin tähän on kriminaalipoliittinen tarve. Tällaisen rikoksen nimeäminen valmistelukriminalisoinniksi on puhtaasti terminologinen kysymys.*” (HE 44/2002 vp, s. 132 ja 135; kurs. tässä)¹ Todettu merkitsee tarkoin punnittua linjausta siitä, ettei rikoksen valmistelusta ole tarkoituksenmukaista säätää kaikkia kriminalisointeja koskevassa rikoslain yleisessä osassa. Tästä ei ole syytä edelleenkaan poiketa.² Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei valmisteluluonteisia kriminalisointeja voida erityistapauksissa säätää. Se edellyttää kuitenkin todellista tarvetta ja tarkkaa harkintaa sen suhteen, täytyvätkö rikosoikeuden käyttöä rajaavat ja oikeuttavat kriminalisointiperiaatteet.

On myös huomioitava, että eduskunnan perustuslakivaliokunnan mukaan rikosoikeudellisen sääntelyn laillisuusperiaatteeseen kuuluva täsmällisyysvaatimus on korostunut, jos sääntely merkitsee rikosoikeudellisen osallisuusvastuun sääntelyä vakiintuneista osallisuusopillisista käsityksistä poikkeavasti.³ Kannanotolla on liittymäkohta myös törkeiden rikosten valmistelua pohdittaessa, koska rikosvastuun laajentaminen ”tekokokonaisuuksien varhaisimpiin vaiheisiin” heijastuu myös osallisuusopillisiin kysymyksiin (Ks. laajemmin Palo, Sanna; Järjestäytyneet rikollisryhmät ja rikosvastuu, 2010).

Oikeuskirjallisuudessa on viimeaikoina painotettu, että oikeusjärjestys on ”valtiosääntöistynyt”. Tällä tarkoitetaan sitä, että perustuslaista ja erityisesti perusoikeussäännöksistä on tullut osa juridiikan arkipäivää.⁴ Perustuslaissa suojattu oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §) ovat keskeisiä perusoikeuksia. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämä merkitsee sitä, että julkisen vallan on kunnioitettava, suojeltava ja taattava kansalaisten kyseiset oikeudet. Perusoikeuksien *suojeleminen* tarkoittaa kuitenkin

¹ Oikeusministeriö on myös aikaisemmin, muun muassa vuonna 1995 kirjalliseen kysymykseen KK 69/1995 antamassa vastauksessa (OMI Niinistö), linjannut samoin ja viitannut samoihin perusteisiin.

² Keskeinen kysymys siis on, toteutetaanko mahdollinen valmistelun kriminalisointi kokonaan erityisen osan puolella vai säädetäänkö rikoslain yleiseen osaan yleinen valmistelusäännös, kuten yrityksestä (RL 5:1), johon sitten tarpeen mukaan erityisessä osassa viitataan.

³ PeVL 10/2000 vp, s. 2/II, PeVL 41/2001 vp, s. 3/II, PeVL 7/2002 vp, s. 2/II, PeVL 26/2002 vp, s. 3/II, PeVL 48/2002 vp, s. 2/II ja PeVL 17/2006 vp, s. 4.

⁴ V.-P. Viljanen 2003, s. 447; Melander 2008 s. 20–27, 157–159. Rikosoikeus ja perusoikeudet kytetään toisiinsa myös tuomioistuinkäytännössä.

kin sitä, että itsemääräämisoikeutta rajoitetaan mahdollisimman vähän. Perusoikeuksiin kohdistuvien rajoitusten on oltava hyväksyttäviä ja välttämättömiä. Toisaalta julkisen vallan on pyrittävä eri keinoin *takaamaan* perusoikeuksien mahdollisimman täysimittainen toteutuminen. Nämä liittyvät rikosoikeuden näkökulmasta toisiinsa siten, että tietyissä tilanteissa perusoikeuksia suojellaan ja niiden toteutuminen pyritään takaamaan tehokkaimmin kriminalisoimalla jokin teko.⁵

Tässä arviomuistiossa pohditaan, onko edellä mainittujen törkeiden rikosten valmistelun kriminalisoinnille tarvetta, miten se olisi mahdollisesti toteutettavissa ja mitä pulmia tematiikkaan liittyy. *Muistion tarkoituksena on toimia perustana työryhmä- tai toimikuntamuotoiselle valmistelulle, mikäli siihen katsotaan olevan tarvetta.*

2 RIKOKSEN VALMISTELUN RANKAISEMISEN PERUSKYSYMYKSIÄ

Rikoksen vaiheittaisena tapahtumaketjuna. Rangaistavuuden lähtökohtana rikosoikeudellisessa sääntelyssä pidetään täytettyä tekoa, rikosta. Useiden tahallisten rikosten yritys on säädetty myös rangaistavaksi. Pelkistäen voidaan kuvata, että rikoksena mahdollisesti arvioitavan tapahtumaketjun ”elinkaari” etenee teoriassa ”mielensisäisestä” suunnittelusta konkreettiseen valmisteluun, siitä edelleen yritykseen ja lopulta täytettyyn tekoon – ja teon seurauksiin. Ero suunnittelun, valmistelun ja yrityksen välillä on epäselvä. Rangaistavuuden alkupisteenä on yleensä aikaisintaan yrityskynnys.

Ennen kuin siis keskustellaan rikoksen valmistelun mahdollisesta rangaistavuudesta, on oltava hyvin perillä, milloin rangaistavan yrityksen kynnys täyttyy.⁶ *Milloin siirrytään (yleensä) rankaisemattomasta valmistelusta rangaistavan yrityksen puolelle?*⁷ Yrityksen määritelmä rikoslain 5 luvun 1.2 §:ssä kuuluu seuraavasti: ”Teko on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys on kysymyksessä silloinkin, kun sellaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä.” Säännös kuvastaa yrityksen ja valmistelun rajaa (HE 44/2002 vp). Yritysvastuu edellyttää luonnollisesti, että menettelyn on tullut olla tahallista. Ei ole kuitenkaan syytä puhua erityisestä yritystahallisuudesta. Tekijän tahallisuus ei kohdistu seurauksen syntymisen yrittämiseen, vaan hän tavoittelee seurauksen aiheuttamista eli rikoksen täyttymistä. Viimeksi mainittu pätesi yhtä lailla valmisteluun.

⁵ On kuitenkin syytä painottaa, että rikoksen esiasteen (kuten yrityksen tai valmistelun) rangaistavaksi säätämisen ei pyritä ”laajemmin” suojan antamiseen kuin niitä vastaavan täytetyn rikoksen kriminalisoinnilla, vaan suojeltava oikeushyvä on sama. Toisaalta rikoksen yritysopilla ja vaarantamisrikoksilla on läheinen yhteys. Rikoksen yrityksen rangaistavuudella suojataan myös ihmisten vastavuoroisia odotuksia ja luottamusta siihen, ettei kukaan saa rikkoo normeja ilman seuraamusta. Jo rikoksen yrittäminen on omiaan horjuttamaan vastavuoroisia odotuksia. Vaarantamisen rangaistavuutta on oikeuskirjallisuudessa perusteltu samasta lähtökohdasta.

⁶ Esimerkiksi Tanskassa rangaistavan yrityksen soveltamisala on laaja ja oikeuskäytännössä täytettyyn tekoon nähden hyvinkin etäiset toimet tulevat rangaistavaksi rikoksen yrityksenä. Tanskalaiset ovat vedonneet tähän sellaisten kansainvälisten velvoitteiden täyttämisen suhteen, jotka edellyttävät tietyn rikoksen valmistelun kriminalisointia.

⁷ Rikoksen yrityksen rangaistavuudesta on vastikään julkaistu professori *Jussi Tapanin* tutkimus ”Yrittänyt ei laiteta? Rikoksen yrityksen rangaistavuus” (2010).

Oikeuskäytännössä jonkinlaisena tendenssinä näyttäisi olevan rangaistavan yritysvaiheen ”varheneminen” (ks. mm. *Tapani & Tolvanen* 2008, 373). Perinteisen näkemyksen mukaan pääpaino yritysvastuun määrittelyssä on teon objektiivisessa puolessa eli teossa ja vaarassa. Kuitenkin ”satunnaisten syiden” -kriteeriä soveltaen on mahdollista laskea rangaistavuuden alarajaa ennakoimattomalla tavalla. Vaadittava vaaran aste näyttäisi Tapanin tutkimuksen mukaan oikeuskäytännössä asettuvan hyvin lähelle eri rikosten tunnusmerkistöissä käytettyä ”on omiaan” kriteeriä. Tällöin melkein mikä tahansa tahallinen yritys tehdä rikos voidaan määritellä kelvolliseksi.

Yrityskynnyksen täyttymiseen palataan tarkemmin myöhemmin. Tässä vaiheessa todettakoon, että ”yrityskynnys” on faktisesti erilainen eri rikoksissa, koska rikosten tunnusmerkistöt eroavat toisistaan. Esimerkiksi henkirikosten, törkeän pahoinpitelyn ja törkeän ryöstön tunnusmerkistöissä on sellaisia eroavaisuuksia, että kunkin rikoksen valmistelun kriminalisoimisen ei – sikäli kun se on ylimalkaan tarkoituksenmukaista – *välttämättä* tulisi noudattaa samaa tunnusmerkistön kirjoittamistapaa. Henkirikoksissa (RL 21:1–3) tekotapa ”tappaa” voidaan toteuttaa monella tavalla; törkeässä pahoinpitelyssä (RL 21:6) ja törkeässä ryöstössä (RL 31:2) kvalifioimisperusteita on sitä vastoin useita ja ne saavat sisältönsä perustunnusmerkistön mukaisten tekojen ja kokonaisarvostelun perusteella. Etukäteen on törkeisiin tekemuotoihin liittyvän kokonaisarvostelun vuoksi erittäin vaikea arvioida, valmisteleeko joku nimenomaan tietyn rikosten törkeää tekemuotoa – tästä pulmasta ei kuitenkaan rikoslaisissa omaksutun systematiikan vuoksi ole kovin helppo päästä eroon.

Vuonna 2004 rikoslain yleisen osan uusien säännösten voimaan tullessa kumottiin vuodelta 1889 peräisin ollut pykälä, joka koski nimenomaan rikoksen valmistelua. Kyseinen pykälä oli rikoslain 4 luvun 3 §:ssä, ja kuului seuraavasti: ”Rikoksen valmistelu rangaistetaan ainoastaan silloin kuin siitä on laissa erittäin määrätty. Rangaistavasta valmistelusta noudatettakoon mitä 2 §:ssä yrityksestä on säädetty.”

Valmistelusta erilliset tunnusmerkistöt. Suomen lainsäädännössä ei ole yleistä säännöstä rikosten valmistelusta. Yksittäisiä valmistelukriminalisointeja on rikoslain erityisessä osassa hieman laskutavasta ja käytetystä kriteereistä riippuen noin 20 (ks. alla tarkemmin).

Erikseen on tehtävä jako sen suhteen, että tietyt rikokset ovat niin sanottuja *varsinaisia valmistelukrikoja* siten, että niiden nimikkeessä tai tunnusmerkistöstä ilmenee selvästi käsite valmistelu. Osa rikoksista on puolestaan sellaisia, että niiden tunnusmerkistöissä ei mainita valmistelua, mutta faktisesti kysymys on tiettyjen valmistelutoimien rangaistavuudesta. Viimeksi mainittua ryhmää voidaan luonnehtia *välilliseksi valmistelukriminalisoinneiksi*, joskin on jossain määrin maksuasia, mitkä rikokset kuuluvat tähän ryhmään. Esimerkkinä voidaan mainita murtovälineen hallussapito (RL 28:12a), tulielvitysrikokset (RL 46:7–9), ehdotettu ns. grooming eli lapsen houkuttelemineen seksuaalisiin tarkoituksiin (ks. HE 282/2010 vp; ehdotettu RL 20:8b)

Kuuluipa tietty rikos kumpaan tahansa näistä kategorioista, rikosvastuun perustava tunnusmerkistö on kuvattu säännöksessä tyhjentävästi. Valmistelua koskeville kriminalisoinneille on luonteenomaista, että kyse on joko rikoksen tekemistä tarkoittavasta sopimuksesta tai jonkin välineen hallussapidosta tarkoituksessa tehdä vakava rikos. Toi-

saalta linjana on ollut, että vain vakavimmat rikokset voidaan säätää valmisteluvaiheessa rangaistavaksi. On huomattava, että yrityksen rangaistavaksi säätämisessä pääsääntö on miltei käänteinen: yleensä vain lievimmät rikokset on jätetty sen ulkopuolelle. Myös yrityksen rangaistavuus on kuitenkin harkittava jokaisessa tilanteessa erikseen. Kaikkia rikoksia ei voi luontevasti yrittää ja joissakin tapauksissa yrityksen rangaistavuudelle ei tunnusmerkistön muotoilun vuoksi ole tarvetta.

Kyse vastuun ulottuvuudesta. Lähtökohtana on, että eri rikosten valmistelun kriminalisoimisessa ei ole kyse siitä, mitä elämänalueita rikosoikeudellisen sääntelyn tulisi suojella. Tämä on ratkaistu jo päärikosta koskevassa tunnusmerkistössä. Kysymys on ennen kaikkea siitä, kuinka varhaisiin toimiin rikosvastuu tulisi ulottaa.

Valmistelu, pelotevaikutus ja ennaltaehkäisy. On oletettavaa, ettei yleisellä valmistelun kriminalisoinnilla saavuteta tavoitetta vähentää rikoksia. Peloteventionäkökulmasta valmistelun kriminalisointia ei voida kovin mielekkäästi perustella: kukaan ei ryhdy valmisteluun sen itsensä vuoksi, vaan tavoitteena on aina (mikäli pidämme kiinni rationaalisuusolettamasta) niin sanotusti "viedä teko loppuun". Toisaalta jos joku todella valmistelisi tekoa ilman tarkoitustakaan toteuttaa sitä, tätä olisi hyvin kyseenalaista kriminalisoida. Valmistelun kriminalisoinnista ei näin ollen ole välitöntä preventiohyötyä. Näin ollen törkeiden rikosten valmistelun kriminalisointi kääntyy ensinnäkin koetuksi oikeudenmukaisuuskysymykseksi ja samalla keskustelu ja argumentointi nopeasti niihin samoihin perusteisiin, joita esitetään rikosten yritysten kriminalisoinnin puolesta.

Toisaalta kysymys on myös poliisien keinoista puuttua valmistelutyypiseen toimintaan riittävän varhaisessa vaiheessa, joten näitä valtuuksia on tarkasteltava (ks. alla tarkemmin jakso 13). Rikosten ennalta estämiseen on jo nyt varsin kattavat valtuudet. Valtuuksia ollaan poliisilain kokonaisuudistuksen yhteydessä lisäämässä. Uhkaavaan toimintaan on voitu puuttua jo nykyisin voimassa olevan lainsäädännön nojalla; poliisi on julkisuudessa kertonut ehkäisseensä ”vakavia koulu-uhkauksia”. Toisin kuin julkisessa keskustelussa on siis väitetty, poliisi ei ole, eikä ole ollut voimaton rikosten valmistelun suhteen. Monesti teot on jo nykyisen poliisilain mukaan voitu estää. Eräissä julkisuudessa esillä olleissa tapauksissa on lehtitietojen mukaan jäänyt vaikutelma halusta odottaa, että tekijät tekevät jotain sellaista, mistä voidaan tuomita ankarampi rangaistus. Puuttumattomuus tällä perusteella ei ole täysin ongelmatonta. Voidaan kysyä, eikö olennaista ole, että teot estetään, eikä se, saavatko suunnittelijat mahdollisimman kovan rangaistuksen?

Ruotsissa, jossa törkeiden rikosten valmistelu on rangaistavaa, on ilmennyt tilanteita, joissa ryöstöjen on annettu tapahtua. ”Kyse on ollut poliisin taktiikasta. Silloin todistelusta ei jää epäselvyyttä”, totesi BRÅ:n (Brottsförebyggande rådet) osastajohtaja Lars Korsell 10.12.2009 Helsingin Sanomissa.

Monesti törkeän rikoksen valmisteluvaiheessa toteutuu jo jokin muu rikos. Toisin sanoen: valmistelun kriminalisoinnissa ei ole kyse siitä, etteikö poliisi voisi puuttua törkeiden rikosten valmisteluun vaan siitä, että puuttuminen näihin tapahtumakulkuihin riittävän varhaisessa vaiheessa ei (välttämättä) mahdollista riittävän ankaraksi koettujen rangaistusten tuomitsemista.

Jos valmistelu olisi kriminalisoitu, poliisin ennalta estävän toiminnan käyttöalaa ei käytännössä olisi tai ainakin ennalta estämisen idea muuttuisi aivan toisen sisältöiseksi kuin nykyisin.

Näyttövaikeudet. Valmistelun kriminalisointiin liittyy joukko vaikeita lainopillisia pulmia, mutta erääksi keskeisimmäksi kysymykseksi nousevat näyttöongelmat. Jos säädetään rangaistavaksi varsin tavanomainen laillinen toiminta (kuten leipäveitsen osto) tietyssä tarkoituksessa, miten tämä näytetään? Yleensä vasta rikoksen jo tapahduttua voidaan päätellä valmistelunkin tapahtuminen. Tätä ennen se on varsin haastavaa. Rikoslaki ei rankaise silkasta ”pahasta tahdosta”.

3 VALMISTELUN RANGAISTAVUUDESTA SUOMESSA

Rikoksen valmistelulla tarkoitetaan yleisesti rikokseen tähtäävää toimintaa, jolla luodaan edellytyksiä rikoksen myöhemmälle toteuttamiselle. Tarkempi määrittely vaihtelee tunnusmerkistöittäin taikka sitä ei ole. Valmistelutoimet ovat yritystä varhaisempia tekoja, joissa rikoksen tekemistä ei ole vielä aloitettu. Valmisteluna rangaistavia toimia tai tekoja on vaikea kuvata täsmällisesti rikostunnusmerkistössä, sillä teoriassa valmistelu voi olla lähes mitä toimintaa tahansa.

Varsinaista valmistelua koskeviin rangaistussäännöksiin voidaan rinnastaa eräät rikokset, joiden rikosnimikkeessä taikka tunnusmerkistössä ei puhuta valmistelusta, mutta joissa on kyse valmisteluluonteisen teon tekemisestä tarkoituksessa tehdä myöhemmin tahallinen rikos tai edistää sellaista. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi maanpetoksellinen yhteydenpito (RL 12:11), salahanke vaarallisen sotilasrikoksen tekemiseksi (RL 45:24) ja huumausainerikoksen edistäminen (RL 50:4). Toisaalta, kuten lakivaliokuntakin on painottanut (LaVM 4/2009 vp, s. 5), myös rikos, joka on jo täyttynyt, voi tosiasiallisesti merkitä jonkin muun rikoksen valmistelua osana laajempaa rikoskokonaisuutta. Esimerkiksi väärennys (RL 33:1) on usein käytännössä petoksen (RL 36:1) valmistelua: joku valmistaa vääran asiakirjan aikoen käyttää sitä erehdyttääkseen toista ja saadakseen tästä jotain hyötyä. Väärennyksen tunnusmerkistö ei tosin edellytä, että asiakirjaa käytettäisiin nimenomaan petoksen tekemiseksi.

Oman ryhmän muodostavat kriminalisoinnit, joissa säädetään rangaistavaksi tyypillisten rikosentekovälineiden hallussapito. Lievimät näistä on kielletty järjestyslain 9–13 §:ssä, vakavimmat rikoslain puolella, kuten aserikokset (RL 41 luku) ja terveyttä ja turvallisuutta vaarantavat rikokset (RL 44 luku). Lisäksi on syytä mainita murtovälineen hallussapito (RL 28:12a).

Varsinaista valmistelua koskevat rangaistussäännökset koskevat nykyisin ennen kaikkea vakavimpia rikoksia. Toisaalta valmistelun säättäminen rangaistavaksi liittyy monissa rikoksissa esimerkiksi valtion toimintojen suojaamiseen taikka siihen rinnastettavan infrastruktuurin, esimerkiksi liikenne-, raha- tai maksujärjestelmän, turvaamiseen. Useiden valmistelua tai salahanketta koskevien rangaistussäännösten taustalla ovat myös kansainväliset sopimusveloitteet. Tällaisia kriminalisointeja ovat esimerkiksi huumausainerikoksen valmistelu (RL 50:3), rahanväärennyksen valmistelu (RL 37:4), terroris-

tisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmistelu (RL 34a:2) sekä salahanke törkeän rahanpesun tekemiseksi (RL 32:8).

Rikoksen yrityksen rangaistavuutta on perusteltu *subjektiivisilla* syillä, joiden mukaan yritys osoittaa rikoksenteijässä samanlaista *pahuutta* kuin täytetty rikoskin. *Objektiivisten* teorioiden mukaan yrityksen rangaistavuus puolestaan perustuu yritysteon jo aiheuttamaan *vaaraan* suojeltavalle oikeushyväille, vaikka rikos ei täytyisikään. Viimekädessä valmistelusta rankaisemisen perustelujen tulisi nojautua samoihin näkökohtiin.

Rikoksen valmistelutoimet ovat yritystä varhaisempia tekoja, joissa rikoksen tekemistä ei ole vielä aloitettu. Vaara rikoksen toteuttamisesta on siten alhaisempi kuin yrityksessä, sillä valmistelusta ei vielä aiheudu ainakaan samassa laajuudessa konkreettista vaaraa tunnusmerkistössä tarkoitettun seurauksen aiheutumiseksi. Valmistelutoimia tehnyt ei ole vielä alkanut toteuttaa rikostunnusmerkistössä kuvattua täytäntöönpanotointa kuten yrityksessä. Tästä syystä valmistelukriminalisoinneissa subjektiivinen puoli eli rikosenteijän tarkoitus korostuu pakostikin yritystä enemmän. Kysymys on käytännössä siitä, mitä tekijä suunnittelee tiettyä toimenpidettä tehdessään. Rikosvastuun syntyminen edellyttää aina myös jonkinlaisia objektiivisesti havaittavia ulkoisia tekoja, sillä pelkästä ajattelusta ei voida rangaista. Pelkkä rikosta koskevan suunnitelman laatiminen ilman mitään ulkoisesti havaittavia toimia ei voi olla rangaistavaa.

Rikoksen tekemiseen tähtäviä valmisteluna rangaistavia toimia tai tekoja on vaikea määritellä ja kuvata rikostunnusmerkistössä laillisuusperiaatteeseen sisältyvän täsmällisyysvaatimuksen kannalta ongelmattomasti. Epätasmoisten säännösten käytännön soveltamisessa voi syntyä tulkinta-, näyttö- ja siten myös oikeusturvaongelmia. Valmisteluna rangaistavaa voi olla muun muassa rikokseen soveltuvan välineen tai tarvikkeen hankkiminen. Tällaiset välineet saattavat olla täysin laillisia, jolloin niiden hankkimisen tai hallussa pitämisen rangaistavuus joudutaan valmistelukriminalisoinnissa pitkälti perustamaan tekijän subjektiiviseen tarkoitukseen käyttää niitä rikosteossa. Tekijän tarkoituksen selvittäminen ja toteen näyttäminen on käytännössä usein vaikeaa ennen rikoksen tekemistä. Käytännössä valmistelutoimen yhteys rikokseen voidaan selvittää vasta jälkikäteen, kun rikos tai sen yritys on toteutettu. Muun muassa näihin laillisuusperiaatteeseen ja käytännön näyttöongelmiin liittyvien syiden vuoksi valmistelukriminalisointien soveltamisalan laajentamiseen on suhtauduttu varauksellisesti. Tämä ilmeni viimeksi rikoslain yleisiä vastuusäännöksiä koskevan kokonaisuudistuksen yhteydessä (HE 44/2002 vp).

4 OIKEUSVERTAILUA⁸

4.1 Ruotsi

Ruotsin rikoslain (brottsbalk, BrB) 23 luku sisältää yleisiä säännöksiä rikoksen yrityksestä, valmistelusta ja rikokseen osallisuudesta. Luvun 2 § koskee kahdentyyppistä valmistelumuotoa: valmistelua (”förberedelse”) ja salahanketta (”stämpling”). Pykälä sää-

⁸ Vertailua tehtäessä on erityisesti hyödynnetty Topi Sirénin tutkimusta ”Rikoksen valmistelu yritysvaihetta edeltävän toiminnan rankaisemattomuudesta ja rangaistavuudesta”. Julkaistu Edilexissä 20.2.2006.

dettiin rikoslakiin vuonna 1948. Vuonna 2001 sitä muutettiin ja sanamuotoa ajanmukaistettiin. Rikoslain 23 luvun 2 § kuuluu (vapaasti suomennettuna) seuraavasti:

”Henkilö, joka tahallisesti tehdäkseen tai edistääkseen rikosta

1. vastaanottaa tai luovuttaa rahaa tai muuta maksuna rikoksesta tai kattaakseen kustannuksia rikoksen suorittamisesta, tai
2. hankkii, valmistaa, vastaanottaa, säilyttää, kuljettaa, koostaa tai ryhtyy vastaan tekoon jonkin sellaisen esineen kanssa, joka on erityisesti omiaan käytettäväksi apuvälineenä rikoksessa,

tulee, milloin siitä erikseen säädetään, tuomita rikoksen *valmistelusta*, jollei hän ole syyllistynyt täytettyyn rikokseen tai yritykseen.⁹

Niissä tapauksissa, joissa siitä erikseen säädetään, tuomitaan *salahankkeesta*. Salahankkeella tarkoitetaan sitä, että joku yhteistuumin toisen kanssa päättää teosta tai että joku pyrkii yllyttämään toista tai lupautuu tai tarjoutuu tekemään teon.

Rangaistus valmistelusta tai salahankkeesta on tuomittava alle enimmäisrajan ja voidaan tuomita alle vähimmäisrajan siitä, mitä täytetystä rikoksesta on säädetty. Pidempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta voidaan määrätä vain, jos täytetystä rikoksesta voi seurata vähintään kahdeksan vuotta vankeutta. Jos vaara siitä, että rikos olisi täyttynyt, on ollut vähäinen, henkilöä ei tule tuomita.”

Rikoksen valmistelu on siis rangaistava, milloin siitä on erikseen kyseisen rikoksen kohdalla niin säädetty. Rikoslain 3 luvun 11 §:n ja 8 luvun 12 §:n mukaan muun muassa murhan, tapon ja törkeän ryöstön valmistelu on rangaistavaa.

Valmisteluteko. Valmistelun rangaistavuus ulottuu vain kahteen tilanteeseen, jotka liittyvät (1) palkkion luovuttamiseen tai vastaanottamiseen maksuna rikoksesta ja (2) rikoksessa käytettäväksi tarkoitetun apuvälineen käsittelyyn.¹⁰ Sääntelyn toisen kohdan tarkkarajaisuutta heikentää tosin se, että jos jokin lueteltu konkreettinen tekomuoto ei nimenomaisesti täyty, voi kyseessä olla myös sellainen menettely, jolla ryhdytään ”vastaavaan tekoon”. Esitöiden mukaan tällä tarkoitetaan esimerkiksi apuvälineen muokkaamista tai säilyttämistä.

Harjoittelu rikosta varten ei ole rangaistavaa, mikäli rikoksen tekoa varten ei ole hankittu sellaisia apuvälineitä, jotka ovat erityisesti omiaan käytettäväksi rikoksessa. Vastuu ei myöskään ulotu sellaisiin tilanteisiin, joissa kyse on ainoastaan henkilön ajatustoiminnasta. Vaikka henkilö siis pohtii, miten hän voisi toteuttaa tahallisen rikoksen, häntä ei voida rangaista rikoksen valmistelusta vaikka suunnitelma paljastuisikin esi-

⁹ Säännös kuuluu ruotsiksi seuraavasti: ”Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, 1. tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott, eller 2. skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar, sammanställer eller tar annan liknande befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott, skall i de fall det särskilt anges dömas för förberedelse till brottet, om han inte gjort sig skyldig till fullbordat brott eller försök.”

¹⁰ Rahan tai muun maksun luovuttaminen maksuna rikoksesta arvioidaan Suomen rikoslain 5 luvun 5 §:n mukaan yllytyksenä, mikäli päätekijä syyllistyy vähintäänkin rangaistavaan yritykseen. Samoin esimerkiksi toisen henkilön varustautuminen aseella ryöstön tekemistä varten arvioidaan Suomessa avunantona tai yllytyksenä. Oma varustautuminen aseella puolestaan on mahdollisesti ampuma-aserikos.

merkiksi sen kautta, että henkilö kertoo suunnitelmistaan toiselle henkilölle. Rajanveto esimerkiksi tilanteessa ja tapahtumassa, joka ainoastaan tapahtuu ”ajatuksissa” ja toiminnassa, joka käsittää esimerkiksi puhdasta tiedon keräämistä, voi olla erittäin vaikea, varsinkin tilanteissa, joissa tiedon kerääminen käsittää vain havaintojen tekemistä.

Ruotsissakin on todettu, että rangaistusvastuuta ei tule ulottaa kaikkiin teoreettisiin valmistelutoimiin ilman tarkempaa rajausta. Tällöin olisi usein vaikeaa sekä yksittäiselle henkilölle että viranomaisille todeta, milloin rikoksen valmistelu on alkanut. Hallituksen esityksessä todetaan, että tietyn tyyppisen vaarallisen rikollisen toiminnan, esimerkiksi arvokuljetusryöstöjen, osalta saattaisi olla syytä säätää esimerkiksi suunnittelu ja rikospaikan tiedustelu rangaistavaksi, mutta tämän tulisi tapahtua erityiskriminalisoinnein, ei yleisen valmistelusäännöksen puitteissa (Prop. 2000/01:85, s. 39).

Pelkästään valmistelu tai suunnittelu jonkin apuvälineen hankkimiseksi ei ole rangaistavaa. Apuvälineen ostaminen, myyminen, tilaaminen tai myytäväksi tarjoaminen ei myöskään ole rangaistavaa, mikäli henkilöllä ei ylipäänsä ole ollut apuväline hallinnassaan. Toisaalta ”vastaavaan tekoon ryhtymisellä” ei aina voida tarkoittaa, että syytetty itse on konkreettisesti pitänyt apuvälinettä käsissään. Oikeustapauksessa **NJA 1962 s. 56** kolme miestä oli aikeissa tehdä törkeän varkauden räjäyttämällä kassakaapin. Heidän etsiessään sopivaa kohdetta yksi heistä kantoi räjähdysaineita sisältänyttä kassia. Korkein oikeus katsoi kaikkien kolmen olleen tekemisissä räjähteiden kanssa ja näin ollen myös se, joka ei ollut auttanut kassin kantamisessa, tuomittiin törkeän varkauden valmistelusta.

Todettakoon, että edellä mainitun kaltaiset tilanteet olisivat Suomen rikoslain mukaan rangaistavia järjestyslainrikkomisina, ampuma-aserikoksina tai räjähdერიoksena, mitkä eivät edellytä näyttöä siitä, että aikoo tehdä rikoksen.

Apuvälineen määrittely. Rikosvastuu kattaa kaikkien nimenomaan rikosta varten tehtyjen apuvälineiden käsittelyn – esimerkiksi poikkisahatut haulikot, väärennysvälineet ja kartat rikospaikoista. Myös sellaiset välineet, joilla voi olla tietty laillinen käyttötapa, kuuluvat rikosvastuun piiriin – esimerkiksi ampuma-aseet, räjähdysaineet, tiirikat, murtovälineet ja veitset. Samoin ”immateriaaliset” esineet, kuten tietokonevirukset, voidaan joskus katsoa olevan rikoksen tekoon soveltuvia apuvälineitä.

Tekojen erittely ja tahallisuusvaatimus. Rikoksen valmistelusta voidaan tuomita sekä henkilö, joka on aikonut tehdä itse rikoksen että henkilö, joka tahallisesti edistää sitä. Jos joku muu kuin henkilö, joka suorittaa rikoksen, on sitä valmistellut, tuomitaan hänet osallisuudesta, mikäli täytetty teko ei olennaisesti eroa siitä mitä on suunniteltu. Muussa tilanteessa hänet voidaan tuomita pelkästään valmistelusta. Rangaistavuuden edellytyksenä ei kuitenkaan ole, että valmistelu on kohdistunut *nimenomaan tiettyyn rikokseen*: riittävää on, että se on kohdistunut tietyn tyyppiseen rikokseen, joka enemmän tai myöhemmin tulotaisiin toteuttamaan (RH 1981:35). Mikäli yhdellä teolla on valmisteltu useita rikoksia, esimerkiksi hankittu ase, jolla voidaan suorittaa useita murhia, mutta vain yksi rikos on täytetty, voidaan tuomita sekä osallisuudesta että valmistelusta. Jos välinettä käytetään rikoksen tekemiseen, jonka jälkeen sitä vielä säilytetään uutta rikosta varten, voi täytetyn rikoksen ohella olla lisäksi kyse toisen rikoksen valmistelusta.

Rangaistusvastuu valmistelusta edellyttää, että teko on tahallinen. Tuottamuksellisen rikoksen valmistelusta ei rangaista. Lisäksi BrB 23 luvun 2 §:ää tulkitaan niin, rikoksen valmisteluun voi syyllistyä ainoastaan henkilö, joka olisi varsinaisen päärikoksen tekijä, mikäli kyseessä ei ole rikoksen edistäminen esimerkiksi rahaa luovuttamalla. Rangaistusvastuu ei siis ulotu valmistellun rikoksen avunantoon (Prop. 2000/01:85, s. 33).

Vaaran arviointi. Rikoksen valmistellutta henkilöä ei BrB 23 luvun 2 §:n 3 momentin mukaan tule tuomita, mikäli vaara siitä, että rikos olisi suoritettu, on ollut vähäinen. Tekijä on vastuusta vapaa, mikäli vaara rikoksen toteutumisesta on täysin poissuljettu tai jos vaara sinänsä esiintyy, mutta se on vähäinen. Rangaistava valmistelu ei ole käsillä esimerkiksi silloin, kun rikoksen toteutuminen on ajallisesti kaukainen tai se vaatii vielä ylimääräisiä toimenpiteitä (RH 1998:69). Tilapäiset yllättävät olosuhteet, jotka tekevät vaarasta olemattoman, eivät vaikuta tähän arviointiin (toisin kuin yrityksen ollessa kyseessä). Vaaran arviointi on kuitenkin tehtävä sen tilanteen mukaan, joka on käsillä valmistelutekoa tehtäessä. Se, että vaaran aste tämän jälkeen laskee tai kohoaa, ei vaikuta arviointiin (RH 1994:24). Apuvälineiden osalta vaaran aste kohoaa yleisesti, mikäli kyseessä on erittäin vaarallisia esineitä, ja laskee, mikäli kyseessä on näennäisesti harmittomia esineitä. Kaiken kaikkiaan vaaran arviointi on kuitenkin tehtävä useita olosuhteita huomioon ottaen (Prop. 2000/01:85, s. 42).

Rangaistusasteikko. Rikoksen valmistelusta on BrB 23 luvun 2 §:n viimeisen momentin mukaan tuomittava vähemmän kuin täytetystä rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen ja voidaan tuomita alle täytetyn rikoksen vähimmäisrajan. Vähimmäisrangaistus voi näin ollen olla käytännössä yleinen sakon vähimmäismäärä. Pidempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta voidaan määrätä vain, jos täytetystä rikoksesta voi seurata kahdeksan vuotta vankeutta tai enemmän. BrB 8 luvun 6 §:n mukaan törkeästä ryöstöstä tulee tuomita vähintään neljän ja enintään kymmenen vuoden vankeusrangaistus. Törkeän ryöstön valmistelusta tulee siten tuomita vähintään yleinen sakon minimimäärä, joka on Ruotsissa 30 päiväsakkoa, ja siitä voidaan tuomita enemmän kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta vankeustuomion tulee tällöin kuitenkin oltava alle kymmenen vuotta vankeutta. Samat asteikot pätevät henkirikosten ja törkeän pahoinpitelyn valmisteluun. Esimerkiksi tapauksessa RH 2007:35 henkilö tuomittiin törkeän ryöstön valmistelusta kolmen vuoden vankeusrangaistukseen.

Fredrik Wersällin (Besträffande av brottslig vilja – något om förberedelsebrottets konstruktion, Festskrift till Suzanne Wennberg - Jure AB - Juridisk Nätbokhandel, 2009, s. 505–513) mukaan rangaistavuuden laajentamisen tarve oli aikanaan ilmeinen, mutta sitä oli vaikea toteuttaa riittävän tarkkarajaisesti siten, että sääntelyn soveltamisala olisi etukäteen ennakoitavissa. Tästä syystä rangaistavan valmistelun alan laajennusta ei toteutettu niin kattavasti kuin tarve olisi vaatinut (Straffansvarsutredningens förslag, SOU 1996:185). *Wersäll* on artikkelissaan käsitellyt pankkikorttien kopiointiin tarkoitettujen laitteiden hankintaan liittyvää korkeimman oikeuden tuomiota ja todennut, että vaikka korkeimman oikeuden perustelut ovat loogiset, ei aineellinen lopputulos kuitenkaan ole täysin tyydyttävä. Kyse on siitä, että pitkälle menevän, perusteellisen rikoksen suunnittelun ja valmistelun, joka vaikuttaisi ”selkeästi rankaisemisen arvoiselta”, katsotaan tuomiossa jäävän rangaistavan käyttäytymisen ulkopuolelle. Toisaalta jo lakia säädettäessä oli tiedossa, ettei sääntely tulisi *tarkkarajaisuusvaatimuksesta* johtuvista syistä kattamaan kaikkia valmistelutoimia edes vakavimmassa rikollisuudessa.

4.2 Norja

Norjan rikoslaki (straffelov) ei sisällä yleistä säännöstä valmistelusta. Rikoslaisissa on ”subjektiivisväritteinen” yrityksen määritelmä (49 §): rikosten (forbrydelse) yritys on rangaistava, kun tekijä on oman käsityksensä mukaan aloittanut rikoksen tekemisen. Rikkomusten (forseelse) yritys ei ole rangaistava. Rangaistavaan yritykseen teko on edennyt, kun rikoksen täyttyminen on tekijän käsityksen mukaan välittömässä yhteydessä täytäntöönpanotoimeen. Esimerkiksi välineiden hankkiminen, sopiminen teosta muiden osallisten kanssa ja rikospaikan tutkiminen etukäteen ovat lähtökohtaisesti rangaistavia jättäviä valmistelutoimia. Lupautuminen tai tarjoutuminen rikoksen tekemiseen eivät täytä yrityksen tunnusmerkistöä (Andenæs 2004, s. 348).

Kuten Suomen rikoslaisissa, valmistelu voi Norjassa olla rangaistava vain itsenäisenä rikoksena. Valmistelukriminalisointien tunnusmerkistöissä ilmaistaan nimenomaisesti, että rangaistavuus ulottuu rikoksen valmistelusta. Näin on asianlaita esimerkiksi rahaväärennyksen valmistelussa (177 §). Ampuma-aseiden, niiden osien, ammusten tai räjähdysaineen hallussapito, hankkiminen tai valmistaminen ”i den hensikt å begå en forbrytelse” rangaistetaan vähintään kuuden, enintään jopa kymmenen vuoden vankeudella. (161 §). Käytännössä kysymys on fyysisestä valmistelusta, jossa hankitaan esimerkiksi ampumatarvikkeita tarkoituksessa tehdä rikos tai rikoksia. Norjalaisessa tahallisuusopissa ”hensikt” merkitsee tarkoitustahallisuutta (Andenæs 2004, s. 241).

Rangaistavaksi on säädetty myös muun muassa valtiosalaisuuden koskeva tiedon oikeudeton hankkiminen tarkoituksessa paljastaa se (91 §) ja asiakirjaväärennyksen valmistelu (186 §). Rikoslain 94 §:n salahankesäännös puolestaan viittaa eri valtio- ja maanpetoksen muotoihin. Säännöksen toisessa momentissa on vielä lueteltu eräitä muita valmistelutoimia. Monet säännöksen 1 momentissa viitatuista tekemuodoista ovat nekin rangaistavia oikeastaan yritys- tai valmisteluasteella. On esimerkiksi rangaistavaa sopia siitä, että osallistutaan vihollista tukevan puolueen toimintaan (86 § 5 kohta).

Rangaistavaa on myös sopiminen terroriteosta (147 a § 4 mom.), eräiden yleisvaarallisten rikosten tekemisestä (159 §), törkeästä pahoinpitelystä ja murhasta (233 a §) sekä ryöstöstä (269 §).

Rikoslain 140 § on yleissäännös julkisesta kehottamisesta rangaistavaan tekoon. Rangaistavaa on myös julkinen tarjoutuminen auttamaan teon tekemisessä. Erikseen on säädetty julkisesta kehottamisesta tai neuvonannosta räjähdysaineiden tai myrkyn käyttämiseen rikosten tekemisessä (160 §).

Osallistuminen sellaisen yhteenliittymään toimintaan, jonka tarkoituksena on häiritä yleistä järjestystä ”ved sabotasje, maktanvendelse eller andre ulovlige midler” on rangaistavaa, samoin kuin pelkkä tuollaisen järjestön tukeminenkin (104.2 a §). Rikkomuksena on sanktioitu osallistuminen lailla kielletyn järjestön toimintaan (330 §).

2000-luvun alussa tuli voimaan erityinen rikollisjärjestöjä koskeva salahankesäännös (162 c §). Se koskee sopimusta rikoksesta, josta voi seurata vähintään kolme vuotta vankeutta, kun rikos on osa rikollisjärjestön toimintaa. Rikollisjärjestönä pidetään kol-

men tai useamman henkilön järjestäytyntä ryhmää, jonka päätarkoitus tai toiminnan olennainen osa on tehdä rikoksia, joista voi seurata vankeutta vähintään kolme vuotta.

Osallisuusvastuussa on omaksuttu yhtenäisvastuuperiaate. Jokainen rikokseen osallistunut tuomitaan tekijänä, mutta erot osallisuuden laajuudessa otetaan huomioon rangaistusta määrättäessä (58 §). Yritys osallisuuteen on rangaistavaa 49 §:n yleisen yrityssääntönsen perusteella. Näin siis huolimatta siitä, että itse päätekijän toiminta ei ole välttämättä edennyt edes rangaistavaan yritykseen: päätekijä voi pysyä täysin passiivisenakin (ns. yritetty yllytys) ja jäädä siten vaille rangaistusta. Vaaditaan, että yllytys- tai avunantotoimi on aloitettu, ja tätä yrityksen alarajaa harkitaan kunkin kohdalla erikseen. Ratkaisevaa on, onko henkilö omalta osaltaan mennyt riittävän pitkälle; onko hän tehnyt kaiken, mitä häneltä vaaditaan. Tällainen päättynyt yritys on kyseessä esimerkiksi, kun avunantaja on kuljettanut pipopäisen päätekijä-pankkiryöstäjän pankkiin tai yllyttäjä tehnyt yllytyksensä. Päättymättömissä yrityksissä taas on arvioitava, kuinka lähelle osallinen on tullut omaa ”henkilökohtaista” yrityksen rajaansa, toisin sanoen, kuinka paljon hänen piti rikossuunnitelman mukaan vielä tehdä. Rangaistusvastuu aktualisoituu päättymättömien osallisuusyritysten kohdalla harvoin.

Norjassa on pitkään suunniteltu rikoslain laaja-alaista uudistusta (Ks. Ot.prp. nr. 90, 2003–2004, Om lov om straff (straffeloven)). Yleisesti ottaen salahankekriminalisointien määrää on lisätty, ja tarkoitus on ollut puuttua erityisen vaaralliseen toimintaan. Rikoslain yleiseen osaan ei olla ehdottamassa yleistä valmistelusäännöstä; sääntelytekniinen perusratkaisu pysyisi siis samana.

4.3 Tanska

Tanskan rikoslain (straffelov) yrityskäsitys on poikkeuksellisen laaja ja ilmentää subjektiivista yritysteoriaa. Yrityksen määritelmä kattaa sekä ne toimet, jotka Suomenkin oikeuden mukaan ovat yrityksiä, että myös jossain määrin sellaiset teot, jotka Suomen rikoslain mukaan olisivat vasta ilmeisesti rankaisematonta valmistelua.

Rikoslain 21 §:n 1 momentti kuuluu seuraavasti: ”Handler, som sigter til at fremme eller bevirke udførelsen af en forbrydelse, straffes, når denne ikke fuldbyrdes, som forsøg.”

Objektiivisessa suhteessa edellytetään siis ainoastaan ”toimia” ja jo rikoksen tekemistä edistävät toimet lasketaan yritykseksi. Laissa ei aseteta vaatimusta sille, että näiden toimien pitäisi olla ajallisesti tai muuten läheisessä yhteydessä rikoksen täyttymiseen. Yritykseksi lasketaan esimerkiksi lähteminen tekopaikalle, ei kuitenkaan, jos tarkoituksena oli pelkästään ”maastotiedustelu”. Tahallisuuden täytyy ulottua täytettyyn tekoon, mutta myös kelvottomat yritykset ovat rangaistavia – ainoastaan puhtaat ”harharikokset” jäävät rankaisematta. Pelkät ajatukset, lausumat tai uhkaukset eivät merkitse yritystä, eikä se, että tarjoudutaan tekemään rikos. Sopiminen rikoksen tekemisestä voidaan sitä vastoin katsoa ”toimeksi”, jos se on sisällöltään riittävän konkreettinen. Rikoksella uhkaaminen on erikseen säädetty rangaistavaksi (266 §).

Yrityksen rangaistavuus on kytketty rikoksen törkeyteen: säännös koskee lähtökohtaisesti rikoksia, joista saattaa seurata vankeutta yli neljä kuukautta (21.3 §). Erikseen on kuitenkin säädetty tiettyjen ”sakkorikosten” yritys rangaistavaksi (287 §).

Koska yrityksen määritelmä on laaja, rajanvedolle valmistelun ja yrityksen välillä ei jää varsinaisesti sijaa. Valmisteluvaiheen ja täytäntöönpanotoimen käsitteet saavat oikeudellista merkitystä lähinnä vain pohdittaessa yrityksestä luopumista. Tällöin kyseessä on rangaistavan yrityksen jakaminen kahtia valmisteluvaiheeseen ja täytäntöönpanotoimen jälkeiseen vaiheeseen (Greve, Vagn: Det strafferetlige ansvar. København 1999, s. 241).

Keskeiseen asemaan tällaisessa subjektiivisessa yritysopissa nousee tahallisuus. Ranskaisematonta valmistelua on vaihe, jossa tekijälle ei vielä ole muodostunut käsitystä siitä, miten hän rikoksen tekee (siis lähinnä rikoksen ”suunnittelu”). Yritykseen vaaditaan päätöstä rikoksesta, mutta sen ei tarvitse olla täysin tarkka ajan, paikan ja keinojen suhteen. Riittävää on olennainen käsitys rikoksen kulusta.

Lähtökohtaisesti yrityksestä seuraava rangaistus on sama kuin täytetystä teosta. Tekijän rangaistusta voidaan lieventää tai hänet voidaan jättää rankaisematta, mikäli tahallisuus ei ole ollut tarpeeksi konkreettista ja pysyvää (21.2 §). Tämä koskee teoriassa myös tilanteita, joissa tahallisuus on aikaisemmassa vaiheessa ollut voimakastakin, mutta lopulta on epäröity. Vastuusta vapautumiseen johtaa myös yrityksestä luopuminen (22 §); tarpeeksi aikaisessa vaiheessa pelkkä ”passiiviseksi heittäytyminen” riittää.

Muodollisille, itsenäiselle valmistelutyypin toiminnan kriminalisoinneille ei juuri ole tarvetta, koska sekä yritys- että osallisuusvastuu ovat laajoja. Erikseen on kuitenkin kielletty julkinen kehottaminen rikokseen (136 §). Ainoa säännös, jossa nimenomaisesti mainitaan valmistelu (”nogen handling, hvorved bistand til fjenden forberedes”) on eräänlainen maanpetossäännös (101 §).

Tanskalaisessa osallisuusopissa perusajatuksena on erillisvastuu, mutta se on vähemmän eriytettyä kuin Suomessa. Yllyttäjä tai avunantaja, ”myötävaikuttaja”, voidaan, kuten Norjassa ja tietyssä määrin myös Ruotsissa, tuomita yrityksestä, vaikkei päätekijä syystä tai toisesta ryhtyisi tekoon. Esimerkkinä rangaistavasta yrityksestä mainitaan se, että avunantaja saapuu rikospaikalle myöhässä, samoin kuin se, että päätekijä onkin lopulta muuttanut rikossuunnitelmaansa eikä avunantotoimi ole varsinaisesti millään tavoin tuohon uuteen suunnitelmaan myötävaikuttanut.

4.4 Saksa

Saksan rikoslaki (StGB) ei sisällä yleistä valmistelun määritelmää. Valmistelun rangaistavuus on pääasiassa toteutettu erityiskriminalisoinnein. Rikoslain yleisessä osassa on tosin säännelty tietyistä osallisuuden yrityksen (”Versuch der Beteiligung”) muodoista (StGB 30 §). Säännös koskee yritettyä yllytystä, rikoksesta sopimista, tarjoutumista rikoksen tekemiseen sekä tuollaisen tarjouksen hyväksymistä. Yritetty avunanto ei ole rangaistavaa, eikä avunanto yritettyyn yllytykseen. StGB 30 § koskee ainoastaan vakavampia eli Verbrechen-rikoksia. Näitä ovat teot, joiden vähimmäisrangaistus on vuosi vankeutta (StGB 12.1 §).

StGB 22 §:ssä säädetään seuraavaa: ”Eine Straftat versucht, wer nach seiner Vorstellung von der Tat zur Verwirklichung des Tatbestandes unmittelbar ansetzt.”¹¹ Lähtökohta arvioidessa sitä, onko rangaistavan yrityksen raja saavutettu, on tekijän päämäärä. Arvion perusta on siis subjektiivinen, mutta mittapuu objektiivinen: toiminnan on oltava välittömästi yhteydestä tunnusmerkistön täyttymiseen. Valmisteluksi katsotaan ajallisesti kaukaisemmat toimet, jotka sinänsä voivat olla konkreettinen osa ”rikossuunnitelmaa”. Esimerkkinä tästä ovat tilanteet, jossa murtovaras väijyy välineet valmiina otollista iskuhetkeä odottaen, taikka pankkiryöstäjä ei vielä ole pukenut kommandopipoa päähänsä ja ottanut asetta putkikassistaan.

Vaarallisimmista valmistelutoimista on joko säädetty erillisissä pykälissä tai säätämällä rangaistussäännökseen erityinen valmistelua koskeva momentti. Tällä erottelulla on periaatteellista merkitystä sikäli, että itsenäisen valmistelupykälän kyseessä ollessa myös valmistelun yritys voi tulla rangaistavaksi, koska kaikkien Verbrechen- rikosten yritys on rangaistava.

StGB:n erityisessä osassa on säädetty rangaistavaksi hyökkäyssodan valmistelu (80 §) ja siihen ”kannustaminen” (80 a §) samoin kuin kaikenlainen valtiopetoksen valmistelu (83 §). Rahan ja arvopapereiden väärennyksestä on varsin yksityiskohtainen säännös (149 §), samoin virallisten todistusten väärentämisen valmistelusta (275 §). Valmistelutoimia on kriminalisoitu myös ”räjähdys- tai säteilyrikoksen” valmisteluna (310 §), aluksen tai ilma-aluksen kaappauksen valmisteluna (316c §) ja ”tietokonepetoksen” valmisteluna (263 a §). Rikoksissa yleistä järjestystä vastaan on lisäksi joukko valmistelutyypisiä rangaistussäännöksiä, esimerkiksi yleisen rauhan häiritseminen tietyillä vakavilla rikoksilla uhaten (126 §), neuvonanto vakavien rikosten tekemiseen (130 §) sekä rikollisjärjestön (129 §) tai terroristijärjestön (129 a §) perustaminen ja siihen kuulumisen. Julkinen kehottaminen rikokseen on myös rangaistava teko (111 §).

Yleisessä osassa on siis säännelty tietyistä osallisuuden yrityksen (”Versuch der Beteiligung”) muodoista (StGB 30 §). *Varsinaisessa yrityyissä yllytyksessä* (”versuchte Anstiftung”) yritetään saada jossain toinen päättämään rikoksen tekemisestä. StGB 30 §:n 1 momentti asettaa samaan asemaan myös yritykset saada joku toinen yllyttämään jotakuta kolmatta henkilöä. Tästä on käytetty saksalaisessa kirjallisuudesta nimitystä yritetty tai epäonnistunut ”ketjuyllytys”. On katsottu, että se koskisi myös tapauksia, joissa yllyttäjä kylläkin löytyy, mutta hän puolestaan ei saa ketään tekemään rikosta tai sen rangaistavaa yritystä (esimerkki: A yllyttää B:n palkkaamaan tappajan, joka surmaisi C:n, mutta ajateltu palkkamurhaaja kieltäytyy liian pienen palkkion vuoksi.) Subjektiivisessa suhteessa vaaditaan kaksinkertaista yllytystahallisuutta: ensiksikin käsitystä siitä, että yllytyksellä on vaikutusta, toiselta puolen siitä, että rikos tehdään.

StGB 30 §:ssä säännellyistä tekemuodoista tärkein on salahanke eli sopimus rikoksen tekemisestä (”Verabredung”). Lainkohdan tarkoittaman sopimuksen tulee (ilmeisesti) koskea rikoksen tekemistä tekijäkumppaneina. Rangaistavaa ei olisi siis sitoutuminen avunantoon rikosta tehtäessä. Sopimuksen on oltava riittävän konkreettinen. Ei esimerkiksi riitä, että sovitaan ryöstöstä, jos tekoaikaa, -paikkaa tai -tapaa ei ole tarkemmin määritelty. Vaikka salahankkeella tulee siis olla tietyt ääriiivat, rikoksen uhrista ei kui-

¹¹ Säännös kuuluu englanniksi seuraavasti: ”A person attempts to commit an offence if he takes steps which will immediately lead to the completion of the offence as envisaged by him.”

tenkaan yleensä tarvitse olla tarkkaa käsitystä vielä sopimusvaiheessa. Sopiminen siitä, että yhdessä yllytetään kolmatta tekemään rikos, on myös nimenomaisesti rangaistavaa. Vastuu tulee siis kyseeseen, vaikka sopijakumppanit eivät olisi vielä ehtineet yrittää sovittua yllytystä. Myös yllyttäminen rikoksesta sopimiseen on rangaistavaa.

Myös halukkuuden ilmaiseminen rikoksen tekemiseen tai rikokseen yllyttämiseen on rangaistavaa. Siten voidaan rangaista sekä yllytystä yrittänyttä että yllytykseen myönteisesti vastannutta, vaikka itse rikosta ei yritettäisikään panna toimeen. Tahdonilmaisu voi tapahtua myös omasta aloitteesta, mutta sen on joka tapauksessa oltava tosissaan tarkoitettu.

Rikoksen tekemistä tai siihen yllyttämistä koskevan tarjouksen hyväksyminen on myös rangaistavaa. Tarjouksen hyväksyjän oma osallisuus perustuu siihen, että hän hyväksymisellään lujittaa tarjoutujan päätöstä.

4.5 Yhdistyneet Kuningaskunnat

Criminal Attempt Actin 1 §:n 1 momentti määrittelee rikoksen yrityksen teoksi, joka on ”enemmän kuin ainoastaan valmisteleva”. Valmisteluasteen toimet, jotka eivät ole johdaneet täytettyyn tekoon tai edes sen yritykseen, voivat kuitenkin tulla rangaistaviksi epäitsenäisinä rikosmuotoina ”conspiracy” (salahanke) ja ”incitement” (yllytys). Yritystä, salaliittoa ja yllytystä kuvataan käsitteellä ”inchoate offences” (”muotoutumassa olevat rikokset”).

Rikoslainsäädännössä on myös joukko rangaistussäännöksiä, jotka koskevat tosiasiallisesti valmistelevia toimia. Englannin rikoslainsäädäntö sisältää esimerkiksi useita hallussapitorikoksia. Esimerkiksi Theft Actin (1968) 25 §:ssä on säädetty rangaistavaksi murrossa, varkaudessa tai petoksessa käytettävien välineiden hallussapito. Offences Against the Persons Act 1861 sisältää useita säännöksiä räjähdysaineiden hallussapidosta ja valmistamisesta tarkoituksessa tehdä rikos. Samassa laissa on nimenomainen pykälä salahankeesta murhaan. Terroristiryhmistä ja niihin liittyvistä valmistelurikoksista säädetään seuraavissa laeissa: Terrorism Act 2000 sekä Anti-Terrorism, Crime and Security Act 2001. Valtiopetosta ja sen valmistelua koskevalla sääntelyllä taas on Englannissa vuosisataiset perinteet.

Common law:ssa salahanke (”conspiracy”) on klassinen rikoksen muoto. Historiallisesti salahanke ei ole rajoittunut vain rangaistaviin tekoihin, vaan se on koskenut myös sopimus- ja vahingonkorvausoikeutta. Vuonna 1977 säädettiin (Criminal Law Act 1977) erityinen rikostyyppi, ”statutory conspiracy”, joka korvasi osittain vanhan common law:n mukaisen salahankkeen.

Salahanke on kyseessä, kun henkilö sopii yhden tai useamman kanssa teosta, joka osapuolten tarkoitusten mukaan tehtynä joko a) on rikos tai b) olisi rikos, elleivät tietyt rikoksen täyttämisen mahdolliseksi tehneet olosuhteet olisi ollut käsillä. Osapuolten ei itsensä tarvitse käsittää teon olevan rikos. Kelvottomatkin salaliitot siis kuuluvat säännöksen soveltamisalaan, ja ratkaisevaa on osallisten oma käsitys onnistumisen mahdollisuudesta. Edellytetään, että on päästy yhteisymmärrykseen rikoksen tekemisestä, mutta

rikoksen ei tarvitse olla yksityiskohtaisesti suunniteltu. Fyysistä neuvotteluyhteyttä ei vaadita, vaan riittää, että osapuolet pääsevät vaikkapa puhelimitse yhteisymmärrykseen siitä, mitä tehdään. Jos keskustelut ovat yhä neuvotteluasteella, kyse ei vielä ole salaliitosta. Oikeuskäytännössä omaksutun kannan mukaan salahankkeeseen osallisen ei itse tarvitse olla merkittävässä roolissa varsinaista tekoa tehtäessä. Oikeuskirjallisuuden mukaan oikeuskäytäntöä voidaan tässä suhteessa pitää jokseenkin sekavana.

Salahankkeessa mukana olleet tuomitaan erikseen sekä salaliitosta että täytetystä rikoksesta.

Vuoden 1977 lainmuutos ei korvannut vanhaa common law- salahankesääntelyä kokonaan. Salahanke petoksen tekemiseksi ja salahanke yleisen moraalin tai siveellisyden loukkaamiseksi ovat yhä common law:n mukaisia rikoksia.

4.6 Päätelmiä

Vertailu osoittaa, että valmistelun rangaistavuus voidaan toteuttaa lakiteknisesti monin eri tavoin. Sisällöllisten päätelmien tekemisessä on oltava hyvin varovainen. Järjestelmien erot eivät ole niin suuria kuin ensisilmäykseltä voi ajatella; Suomen järjestelmän ominaispiirteitä on kriminalisoida (verraten ankarasti) vaarallisen rikosentekovälineen hallussapito. Tällöin valmistelukriminalisoinnille ei jää niin suurta tarvetta.

Vertailusta tehtäviä johtopäätöksiä vaikeuttaa myös se, että valmisteluproblematiikka liittyy kiinteästi rikosoikeuden osallisuuskysymyksiin ja erityiskriminalisointeihin.

Valmistelun määritelmä on ainoastaan Ruotsin rikoslaissa. Erilaisia salahankkeen ja muiden teemaa liittyvien oikeudellisten käsitteiden määritelmiä on kuitenkin myös Saksassa ja Englannissa. Ne koskevat esimerkiksi osallisuuden ”esiasteita”, kuten yritettyä yllytystä, joka puolestaan Ruotsissa on osa salahanketta koskevaa säännöstä. Tanskassa rikoksen yrityksen käsite on niin laaja, että se kattaa suurelta osin myös toimet, jotka Suomen oikeudessa katsottaisiin valmisteluksi.

Vertailumaista Norjan lakitekkinen ratkaisu muistuttaa eniten suomalaista. Vaikka osallisuusvastuu ei edellytä pääteon yritystä ja yllytysyrityksestäkin siten rangaistaan, on valmistelun rangaistavuus muuten toteutettu samalla tavalla: yleissäännöstä ei ole, ja valmistelukriminalisoinnit ovat itsenäisiä tunnusmerkistöjä.

5 KRIMINALISOINTIPERIAATTEET¹²

Suomessa voidaan puhua tietystä vakiintuneesta, rikosoikeuden käyttöä eli kriminalisointeja koskevasta näkemyksestä. Tämä näkemys on vakiintunut ensin oikeuskirjallisuudessa, mutta sittemmin myös lainvalmistelukäytännössä sekä eduskunnan lainsäädäntökäytännössä.

¹² Ks. aiheesta *Melander* 2008.

Perustuslakivaliokunta on vuodesta 1997 lähtien muotoillut merkittäviä rikoslainsäädännön hyväksyttävyyteen liittyviä näkemyksiä. Lakivaliokunta on muotoillut omat kriminalisointeja koskevat kriteerinsä, joita voidaan pitää perinteisten kriminalisointiperiaatteiden ja perustuslakivaliokunnan kriteerien yhdistelmänä. Lakivaliokunta on edellyttänyt kriminalisointien perustuvan hyväksyttävään perusteeseen, kriminalisoinnille on oltava osoitettavissa painava yhteiskunnallinen peruste ja kriminalisoinnin on oltava ennaltaehkäisevä. Rikosoikeuden hyväksyttävää käyttöä koskevat kannanotot osoittavat, että kriminalisointiperiaatteet ymmärretään lainsäädäntökäytännössä oikeudelliseksi kysymykseksi, johon tulee suhtautua asiaankuuluvalla vakavuudella. Kriminalisointiperiaatteiden voidaan katsoa kuuluvan *voimassa olevaan rikosoikeuteen*. Oikeuskirjallisuudessa niiden on katsottu kuuluvan myös *rikosoikeuden yleisiin oppeihin*. Kriminalisointiperiaatteilla on vahva sija lainvalmistelussa sekä eduskunnan lainsäädäntötyössä. Tärkein institutionaalinen tuki kriminalisointeja koskeville rajoitteille saadaan perustuslaista, ennen muuta perusoikeuksista, mutta joiltakin osin myös muista perustuslain säännöksistä sekä eduskunnan perustuslakivaliokunnan perusoikeuksien rajoitusedellytyksiä koskevasta lausuntokäytännöstä.

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate. Laillisuusperiaatteen ydinsisältöön kuuluu muun ohella vaatimus kirjoitetun eduskuntalain tasoisesta rikosoikeudellisesta sääntelystä sekä säännöksen täsmällisyyttä koskeva vaatimus. Jälkimmäinen on erityisen tärkeäksi valtiosääntöoikeuteen liittyvä rikoslainsäädäntöön kohdistuva perusperiaatteeksi, joka saa tukea perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin kuuluvasta tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimuksesta.

Oikeushyvien suojelun periaate. Oikeushyvien suojelu on rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa pitkälti vakiintunut periaate. Hyväksyttävän rikoslainsäädännön on suojeltava tiettyä tarkemmin määriteltävää oikeushyvää. Käytännössä tämä tarkoittaa, että rikoslainsäädännöllä on oltava jokin nimenomainen suojelutarkoitus. Perustuslakivaliokunnan vakiintuneen kannan mukaan kriminalisoinnin hyväksyttävyyttä koskeva tarkastelu kytketään perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin kuuluvaan hyväksyttävyyysvaatimukseen, jonka mukaan kriminalisoinnille on oltava esitettävissä painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste (PeVL 23/1997 vp, s. 3; soveltamiskäytännöstä ks. esim. PeVL 26/2004 vp, s. 2–3, PeVL 23/1997 vp, s. 4/I ja PeVL 26/2002 vp, s. 2–3).

Ultima ratio -periaate. Ultima ratio -periaatteen ydinsisällön mukaan rikosoikeutta voi käyttää oikeushyvien suojeluun vain, jos käytettävissä ei ole toista moraalisesti hyväksyttävämpää sitä tehossaan kohtuullisissa määrin lähestyvää ja kohtuullisin kustannuksin toimeenpantavissa olevaa keinoa. Rikosoikeudellisen järjestelmän sisällä ultima ratio periaate tarkoittaa ensinnäkin yleistä vaatimusta vähiten puuttuvasta keinosta, usein suhteessa rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, sekä vaatimusta rikosoikeudellisen järjestelmän suhteellisuudesta. Käytännössä kysymys voi olla esimerkiksi varovaisuusperiaatteen soveltamisesta rangaistavan käyttäytymisen alan laajentamisessa, esimerkiksi laajempien osallisuusmuotojen kriminalisoimisen suhteen. Niin ikään varovaisesti olisi suhtauduttava kriminalisointeihin, jotka käytännössä merkitsisivät samasta toiminnasta rankaisemista usean eri säännöksen perusteella.

Hyöty–haitta-punninnan periaate. Hyöty–haitta-punninnan periaatteen mukaan kriminalisoinnista on oltava enemmän hyötyä kuin haittaa. Periaate siis laajentaa kriminalisointeja koskevan tarkastelun kokonaisuhteiskunnalliseksi. Perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä tämäkin periaate voidaan kytkeä suhteellisuusvaatimukseen, jonka mukaan perusoikeuden rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus suhteessa suojeltavaan oikeushyvään (PeVM 25/1994 vp, s. 5). Suhteellisuusvaatimuksella on ollut merkitystä perustuslakivaliokunnan käytännössä kriminalisointien hyväksyttävyyttä pohdittaessa. Hyöty–haitta-punninnan käytännön merkitys on ollut erityisen suuri vaikeaksi tai syystä tai toisesta hankalaksi koettujen kriminalisointien kohdalla (HE 6/1997 vp, s. 168–169; HE 34/2004 vp, s. 55–57; HE 221/2005 vp, s. 15–17; LaVM 8/2004 vp, s. 3; LaVM 15/2005 vp, s. 5). Periaatteen käytännön vaikutusta voikin pitää merkittävänä.

Kriminalisointiperiaatteet on huomioitava mahdollisessa jatkovalmistelussa perusteellisesti harkittaessa eräiden törkeiden rikosten valmistelun kriminalisointia. Laillisuusperiaatteen kannalta pulmalliseksi nousee tunnusmerkistöltä edellytettävä tarkkarajaisuus ja täsmällisyys. Oikeushyvien suojelun näkökulmasta jossain määrin epäselvää on se, mitä intressiä ja etenkin miten tehokkaasti valmistelun kriminalisointi tarkkaan ottaen suojaisi. Ultima ratio periaatteen näkökulmasta pulmalliseksi kysymykseksi nousee se, että ”uuskrimalisointi” olisi päällekkäinen eräiden nykyisten rangaistussäännösten kanssa. Hyöty–haitta-punninnassa eri suuntiin vaikuttavia näkökohtia on paljon.

6 YRITYSKYNNYKSESTÄ

Yrityksen määritelmä rikoslain 5 luvun 1.2 §:ssä kuuluu seuraavasti: ”Teko on edennyt rikoksen yritykseksi, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Rikoksen yritys on kysymyksessä silloinkin, kun sellaista vaaraa ei aiheudu, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisista syistä.” Säännös kuvastaa yrityksen ja valmistelun rajaa (HE 44/2002 vp).

Lain esitöiden (HE 44/2002 vp, s.136) mukaan rikoksen tekemisen aloittamisella tarkoitetaan konkreettisiin toimiin ryhtymistä rikostunnusmerkistön toteuttamiseksi. Konkreettisilla toimilla tarkoitetaan siis tunnusmerkistössä tarkoitettua toimintaa. Esimerkiksi *ryöstön ja törkeän ryöstön* tunnusmerkistöön kuuluu rikoslain 31 luvun 1 §:n mukaan henkilöön kohdistuvan väkivallan käyttäminen taikka sen käyttämisellä uhkaaminen ja tällä tavoin tapahtuva toisen irtaimen anastaminen toisen hallusta taikka tällä tavoin tapahtuva toisen pakottaminen luopumaan taloudellisesta edusta, johon tekijällä ei ole laillista oikeutta. Tunnusmerkistön mukaan väkivallan käytön taikka sillä uhkaamisen tulee olla keinona omaisuuden anastamisen toteuttamiselle. Tämän rikoksen rangaistava yritys edellyttää näin ollen konkreettisiin toimiin ryhtymistä henkilöön kohdistuvan väkivallan käyttämiseksi tai sillä uhkaamiseksi. *Henkirikoksissa* rangaistava yritys edellyttää vastaavasti konkreettisiin toimiin ryhtymistä henkilön tappamiseksi. *Pahoinpitelystä* puolestaan tuomitaan se, joka (1) tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista (2) väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Yrityksenä rangaistavaa on konkreettiseen toimeen ryhtyminen jonkin mainitun tekotavan osalta.

Toinen rikoksen yritykseen kuuluva ”tunnusmerkistötekijä” on täytäntöönpanotoimen aloittamisesta aiheutuva konkreettinen vaara rikoksen täyttymisestä. Tämä merkitsee sitä, että rikoksen toteutumisen tulee ensinnäkin olla käytännössä mahdollista. Rikoksen toteutumisen vaaran on oltava lisäksi varteenotettava. Tällaista vaaraa ei kuitenkaan rikoslain 5 luvun 1 §:n 2 momentin jälkimmäisen virkkeen mukaan edellytetä, jos vaaran syntymättä jääminen on johtunut vain satunnaisesta syystä.

Kaikkien edellä mainittujen rikosten yritys edellyttää tahallisuutta. Rikoksen tekemiseksi eli täytäntöönpanotoimeksi katsottavan menettelyn täytyy tapahtua tarkoituksin välittömästi toteuttaa kyseinen rikos.

Liedon rahankuljetusryöstöä koskeneessa oikeudenkäynnissä pohdittiin rajanvetoa rankaisemattoman valmistelun ja rangaistavan yrityksen välillä. Turun hovioikeus (30.11.2009, R 09/84) hyväksyi (lainvoimaiseksi tullessa) ratkaisussaan käräjäoikeuden esittämän törkeän ryöstön rankaisemattoman valmistelun ja rangaistavan yrityksen rajanvetoa koskevan tulkinnan, jonka mukaan *törkeän ryöstön yritys voitiin tuossa tapauksessa katsoa aikaisintaan alkaneeksi siitä hetkestä lukien, jolloin tekijät vajaan kahden kilometrin päässä tekopaikalta lähtevät ajoneuvoillaan liikkeelle tarkoituksenaan ajaa suoraan rikosentekopaikalle ja suorittaa siellä ryöstö*.

Sen sijaan tuossa tapauksessa *liikkeelle lähtemistä edeltäneet toimet*, kuten matka toisaalta odotuspaikkana olleelle hautausmaalle, välillä suoritettu tiedustelumatka Liedon keskustaan ja sitä seurannut palaaminen hautausmaalle sekä siellä odottelu, eivät ole olleet välittömästi rikostunnusmerkistön toteutumiseen tähtäävää toimintaa eivätkä sellaisena vielä rangaistavaa törkeän ryöstön yritystä vaan valmistelua, jota ei ole säädetty rangaistavaksi.

Yrityskynnys asetettiin siis verrattain varhaiseen pisteeseen; eli siihen, kun tekijät lähtivät liikkeelle tarkoituksenaan ajaa suoraan rikosentekopaikalle ja suorittaa siellä rikos.

Hovioikeuden mukaan törkeän ryöstön yrityksen tunnusmerkistön toteutumisen kannalta ratkaisevaa oli se, olivatko tekijät lähteneet autoineen liikkeelle mennäkseen välittömästi suorittamaan arvokuljetuksen ryöstön ennalta suunnitellun mukaisesti. Ratkaisevaa oli toisin sanoen liikkeelle lähdön määränpää ja liikkeelle lähtöön liittynyt tarkoitus. Liikkeelle lähteminen johonkin muualle kuin arvokuljetusauton tai sen tulevan ajoreitin luokse tai yleensä ennakkosuunnitelmasta poiketen taikka muussa kuin ryöstön toteuttamistarkoituksessa ei ollut välittömästi rikoksen suorittamiseen tähtäävää toimintaa.

Jutussa jäi kuitenkin hovioikeuden mukaan **näyttämättä**, että tekijät olisivat lähteneet autoillaan liikkeelle välittömänä tarkoituksenaan suorittaa ryöstö. Siitä seurasi, että näyttämättä on samalla jäänyt, että törkeän ryöstön yritykseen välttämättä kuuluva rikoksen tekeminen olisi aloitettu. Hovioikeus päätyi sen vuoksi katsomaan, että teko ei ollut ennen tekijöiden kiinniottamista edistynyt rangaistavan yrityksen asteelle.

Ratkaisu ei ollut yksimielinen. Yksi hovioikeudenneuvos oli eri mieltä rangaistavan yrityksen alkuhetkeä koskevasta laintulkinnasta. Hän katsoi, ettei rangaistavan yrityksen alkuhetkenä voida pitää vielä sitä hetkeä, jolloin ryöstäjä lähtee autollaan liikkeelle tar-

koituksenaan ajaa 1,8 kilometrin päässä olevan ryöstökohteen luo toteuttamaan siellä ryöstö. Hän perusteli kantaansa seuraavasti (kurs. tässä):

”Korkein oikeus on vanhan lain nojalla tekemässään ratkaisussa KKO 2003:78 todennut, että "oikeuskäytännössä on katsottu, että tekijä on syylistynyt rikoksen yritykseen vasta, kun tunnusmerkistöön kuuluva täytäntöönpanotoimi on aloitettu niin, että on syntynyt todellinen vaara rikoksen täyttymisestä". Dan Frände (Yleinen rikosoikeus, Helsinki 2005, s. 257) on katsonut tämän tarkoittavan sitä, että tekijän on täytynyt toteuttaa vähintään yksi tunnusmerkistöön kuuluva täytäntöönpanotoimi. Ryöstön rangaistava yritys edellyttää näin ollen konkreettisiin toimiin ryhtymistä henkilöön kohdistuvan väkivallan käyttämiseksi tai sillä uhkaamiseksi.

Oikeuskäytännössä *anastusrikoksen* täytäntöönpanotoimeksi ei ole katsottu anastusrikoksen tekoa suunnittelevan henkilön matkaamista rikoksen tekopaikalle. Siten esimerkiksi henkilön, joka on päättänyt suorittaa myymälävarkauden, ei katsota syyllistyvän tuon rikoksen yritykseen kotoaan liikkeelle lähtiessään tai siinä vaiheessa kun hän on kadulla myymälän ulkopuolella. Jussi Tapani - Matti Tolvanen, Rikosoikeuden yleinen osa, vastuuoppi, Helsinki 2008 s. 367 toteaa, että matkaan lähteminen anastamisen aikomuksessa on varkauden yrityksenä rankaisematonta valmistelua. Vastaavasti esimerkiksi *henkiriikoksen* tai *pahoinpitelyrikoksen* yrityksen ei katsota alkavan ennen kuin tekijä on uhrin välittömässä läheisyydessä sellaisessa asemassa, että rikoksen toteutumiseen johtava toimi on välittömästi mahdollinen. Suljettuun paikkaan tunkeutumista edellyttävän anastusrikoksen kohdalla rikoksen toteuttamistoimen on oikeuskäytännössä yleensä katsottu alkavan vasta siitä, kun sisääntunkeutumistoimet on välittömästi aloitettu (Tapani-Tolvanen, emt. s. 370).

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2002:112 anastusrikoksen yrityksen on katsottu alkaneen vasta siinä vaiheessa, kun toisesta paikasta traktorin anastanut henkilö oli pysähtynyt traktorilla liikerakennuksen pihamaalla lähtenyt ajamaan kohti rakennuksen seinässä ollutta ikkunaa tunkeutuakseen siitä läpi ajamalla rakennuksessa sijaitsevaan aseliikkeeseen. Anastuksen kohteena oli ollut lukitun rakennuksen sisällä ollut aseliikkeen omaisuus ja väkivaltaisen rakennukseen tunkeutumisen aloittamista on pidetty anastusrikoksen täytäntöönpanotoimena. Liikerakennukseen tunkeutuminen on ollut keino anastuksen kohteeseen käsiksi pääsemiseksi. Ratkaisusta ilmenee Korkeimman oikeuden kanta, että traktorin kuljettaminen liikerakennuksen pihalle tai sen seisottaminen pihalla pysähtyneenä eivät vielä olleet välitöntä anastusrikoksen täytäntöönpanotoimintaa ja rangaistavaa yritystä. Käräjäoikeus oli hylännyt syytteen katsoen kysymyksen olleen rankaisematonta valmistelusta siltä osin kuin tekijä oli tuonut liikerakennuksen pihalle anastamansa traktorin ja että täytäntöönpanotoimintaa ei vielä ollut aloitettu, kun oli jäänyt näyttämättä että tekijä olisi traktorilla liikkeelle lähdettyään tarkoittanut välittömästi murtautua liikkeeseen. Hovioikeus puolestaan katsoi traktorilla liikkeelle lähdön tapahtuneen anastusrikoksen toteuttamistarkoituksessa, ja että rikoksen täyttymisestä oli siten aiheutunut ennakoitava ja konkreettinen vaara. Korkein oikeus päätyi hovioikeuden kannalle katsoen teon edenneen yritykseksi siinä vaiheessa, kun tekijä oli traktorilla rakennuksen pihalla liikkeelle lähtemällä aloittanut rikoksen tekemisen ja aiheuttanut teollaan todellisen vaaran rikoksen täyttymisestä. Tämä ratkaisu perustuu käsittäkseni ajatukseen siitä, että rakennukseen tunkeutumisen välineenä on tarkoitettu käytettäväksi traktorin massaa ja liikevoimaa ja tuon liikevoiman synnyttäminen on alkanut traktorin lähtiessä kohteen lähietäisyydellä liikkeelle. Tämän kaltaista liikkeelle lähtemistä ei voida käräjäoikeuden tavoin verrata Keisvuoren hautausmaalta tapahtuvaan liikkeelle lähtöön, joka on ollut kaikissa ajateltavissa olevissa vaiheissaan puhdas kuljetustapahtuma.

Ryöstö on tavallista anastusrikosta kompleksisempi rikos, jossa henkilöön kohdistuva väkivallan käyttäminen tai sillä uhkaaminen on keino anastusrikoksen toteuttamiseksi. Vasta kun on aloitettu välittömät toimet väkivallan käyttämiseksi tai sillä uhkaamiseksi on ryöstön yritys voinut alkaa. Odottelua valmiusasemassa kaukana ryöstön kohteesta ja valmiusasemasta kohteen luokse matkaamista ei ole katsottavissa konkreettiseen tunnusmerkistön mukaiseen toimeen ryhtymiseksi väkivallan käyttämiseksi taikka sillä uhkaamiseksi. Suunnitellulle ryöstöpaikalle matkaaminen on luonnollisesti välttämätön edellytys myöhemmille rikoksen toteuttamistoimille, mutta matkaaminen sellaisenaan ei ole yllä mainitun lainkohdan mainitsemaa rikoksen tekemistä. Rikoksen toteuttamistoimena ei voida pitää myöskään sitä, että rikospaikan läheisyydessä oleva tekijä toimii ryöstökohteen tarkkailijana tehtävänään raportoida muualla oleville ryöstäjille arvokuljetuksen saapumisesta. Teko on edistynyt tekemisen eli väkivallan käyttämisen tai sillä uhkaamisen asteelle vasta siinä vaiheessa, kun tekijä on saapunut suunnitellulle rikoksen tekopaikalle siten, että väkivallan käyttäminen tai sillä uhkaaminen on mahdollista ja todennäköistä, ja on tämän lisäksi aloittanut väkivallan käyttämisen tai sillä uhkaamisen. Nyt kysymyksessä olevassa tapauksessa ryöstön toteuttamistoimen voitaisiin katsoa alkavan aikaisintaan siitä hetkestä, kun ryöstäjät saavuttuaan arvokuljetusauton luokse estävät omalla autollaan arvokuljetusauton poistumisen ja/tai nousevat autostaan marketin pihalle uhkaamaan paikalla olevia vartijoita taikka etukäteen piilouduttuaan lastauslaiturin luona olleiden jätessäiliöiden taakse odottamaan paikalle saapuvaa arvokuljetusautoa ryhtyvät auton saavuttua uhkaamaan vartijoita väkivallalla. Ollessaan hautausmaan pysäköintipaikalla tai jossain vaiheessa matkalla hautausmaan ja S-marketin välillä tekijöillä ei ole ollut mitään mahdollisuutta arvokuljetusauton vartijoiden uhkaamiseen tai näihin kohdistuvan väkivallan käyttämiseen eikä vaara ryöstön toteutumisesta ole tuossa vaiheessa vielä muuttunut välittömäksi. Ryöstöpaikalle saapumista edeltävä tekijöiden toiminta, vaikkakin luo edellytyksiä myöhemmälle ryöstön toteuttamistoimelle, ei ole rikoslain 5 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettua rikoksen tekemisen aloittamista. Tällä kannalla ovat myös Jussi Tapani ja Matti Tolvanen edellä mainitussa teoksessaan s. 384 katsoessaan, että ryöstön yritys on alkanut vasta siinä vaiheessa, kun anastusteon suorittajat lähestyvät rahankuljetusautoa kauppaliikkeen pihalla tarkoituksenaan hyökätä rahankuljettajien kimppuun. Sen sijaan aseisiin asettautuminen on tekijöiden mielestä rankaisematonta valmistelua.

Rikoslain 5 luvun säännösten esitöissä (HE 44/2002 vp. s. 132) on käsitelty rikoksen valmistelun säättämistä rangaistavaksi ja päädytty ehdotukseen, joka eräitä harvalukuisia rikoksia lukuun ottamatta jätti valmistelun rangaistavuuden ulkopuolelle. Tämän seurauksena rikoksen valmistelua ja suunnittelua ei säädetty yleissäännöksellä rangaistavaksi. Vaikka käytännössä nykyisin katsottaisiin olevan tarvetta törkeän ryöstön kohdalla ulottaa rangaistavuuden rajaa valmisteluna pidettävän menettelyn puolelle, voimassa olevan lain kanta asiaan on selvä ja tietoinen lainsäätäjän valinta eikä lain soveltajan ole tulkinnallisin keinoin luvallista irtaantua laissa säädetystä yrityksen ja ryöstön tunnusmerkistöihin kuuluvista kriteereistä.

Edellä lausumillani perusteilla katson, että tekijät eivät ole voineet ennen kiinniottamista missään tapauksessa syyllistyä rangaistavaan törkeän ryöstön yritykseen. Merkitystä asian ratkaisulle ei näin ollen ole sillä, mikä on ollut tekijöiden tarkoitus autoillaan liikkeelle lähtiessään. Hylkään syytteen törkeän ryöstön yrityksestä Liedossa 31.10.2007 ensisijaisesti tällä perusteella.”

Vähemmistöön jääneen hovioikeudenneuvoksen argumentaatio liittyy lähes yksinomaan siihen, mikä tarkoitetaan RL 5 luvun 1 §:n ilmaisulla ”aloittanut rikoksen tekemisen”. Tähän liittyen on esitetty erilaisia kantoja niin oikeuskirjallisuudessa kuin tuomioistuineratkaisuissa. Niiden pohjalta on tärkeä havaita, että yrityskynnys voi olla kuitenkin eri-

lainen eri teoissa. Esimerkiksi kanta, jonka mukaan tekijän on täytynyt toteuttaa vähintään yksi tunnusmerkistöön kuuluva täytäntöönpanotoimi, saattaa soveltua kompleksiseen ryöstön tunnusmerkistöön ja ehkäpä törkeään pahoinpitelyyn, muttei ehkä henkiriikoksiin. Viimeksi mainituissa ainut tunnusmerkistössä kuvattu täytäntöönpanotoimi on ”tappaa”.

Edellä mainitun johdosta voidaan todeta, että yrityksen alkaminen on tulkinnanvaraista. Osa tästä tulkinnanvaraisuudesta liittyy näyttökysymykseen esimerkiksi ”liikkeelle lähdön” tarkoituksesta. Näissä tilanteissa valmistelun kriminalisoiminen ei poista ongelmia. Huomion arvoista kuitenkin on, että em. hovioikeusratkaisu jäi yrityskynnyksen täyttämisen osalta lainvoimaiseksi ja siinä hyväksyttiin yrityksen alkamiskynnykseksi seuraava: törkeän ryöstön yritys voidaan katsoa aikaisintaan alkaneeksi siitä hetkestä lukien, jolloin tekijät *lähtevät ajoneuvoillaan liikkeelle tarkoituksenaan ajaa suoraan vajaan kahden kilometrin päässä olevalle rikoksentekopaikalle ja suorittaa siellä ryöstö.*

7 TÖRKEÄ RYÖSTÖ

”Tyypillinen ryöstörikollisuus” ei ole olennaisesti muuttunut sen jälkeen, kuin nykyiset lainsäädäntöratkaisut on tehty. Kuitenkin erityisesti julkisessa keskustelussa on korostettu, että talousrikollisuus, muu oikeudetonta taloudellista hyötyä tuottava vakava rikollisuus ja erityisesti huumausainerikollisuus on monimuotoistunut, ammattimaistunut, muuttunut suunnitelmallisemmaksi sekä kansainvälistynyt. Juuri näihin piirteisiin liittyy mahdollinen tarve laajentaa rangaistavan käyttäytymisen alaa ryöstörikollisuudessa.

Tutkimusten mukaan yleisimmät ryöstön kohteet luonnollisiin henkilöihin kohdistuneissa ryöstörikoksissa ovat lompakko ja kännykkä, usein molemmat. Luonnollisiin henkilöihin kohdistuneista ryöstöinä tutkituista rikoksista 80 %:ssa saalis oli ollut alle 500 euroa, törkeistä ryöstöistä 59 %:ssa 500 euroa suurempi. Myös ryöstöinä tutkituista liikelaitosryöstöistä 80 %:ssa saalis oli ollut 500 euroa pienempi, törkeistä ryöstöistä 51 %:ssa 1 000 euroa suurempi. Ryöstöinä tutkituista teoista seitsemässä prosentissa pääepäilty oli naamioitunut. Törkeissä ryöstöissä osuus oli tuntuvasti suurempi, 25 %. Käytännössä luonnollisiin henkilöihin kohdistuneet ryöstörikokset tehtiin lähes aina naamioitumatta, likeyrityksiin kohdistuneissa rikoksissa sen sijaan pääepäilty oli naamioitunut 45 %:ssa tutkimusvuoden rikoksia. Yleisimmät naamioitumiskeinot rikoksissa olivat kommandopipo (44 % naamion käyttäjistä) ja silmille vedetty hupputakin huppu (22 %). Lisäksi oli käytetty muun muassa erilaisia huiveja, aurinkolaseja, päähän vedettyä muovikassia, hiusverkkoa sekä sukellusnaamaria. Puolet ryöstörikosten uhreista oli saanut jonkinasteisia fyysisiä vammoja rikoksen yhteydessä. Lääkärin tai sairaalahoitoa vaatineita vammoja uhreista oli saanut viidesosa (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Ryöstörikoskatsaus 2007).

Empiiriset tutkimukset eivät ole nostaneet esille tarvetta laajentaa ryöstökriminalisointien alaa varhaisempiin vaiheisiin. Pikemminkin tällaiset ovat kummunneet muutamista yksittäistapauksista, kuten edellisessä kappaleessa mainitusta Liedon raharyöstöstä.

Lakialoitteessa LA 124/2007 vp ehdotettiin rikoslain 31 lukuun lisättäväksi uusi 5 § törkeän ryöstön valmistelusta. Sen mukaan törkeän ryöstön valmisteluun syyllistyi se, joka tehdäkseen luvun 2 §:n 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitetun rikoksen hankkii tai vastaanottaa tällaisen rikoksen tekemiseen soveltuvan välineen, tarvikkeen tai aineen käyttääkseen sitä teon tekemiseen tai hankkii teon valmistelussa tarvittavan tiedon tai osallistuu muulla tavoin teon valmisteluun. Teosta ehdotetaan rangaistukseksi vankeutta vähintään yksi vuosi ja enintään neljä vuotta. Lakialoitteen allekirjoitti aloitteen tekijän lisäksi 106 kansanedustajaa. Lakialoitteen tarkoituksena on siten, että ryöstöä edeltävät valmistelutoimet säädettäisiin rangaistaviksi, jos valmisteltavana oleva ryöstö voitaisiin arvioida lain edellyttämällä tavalla törkeäksi. (alleviivaukset tässä)

Ryöstöstä säädetään rikoslain 31 luvussa. Sen 1 §:n mukaan joka 1) käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla välittömästi käyttää sellaista väkivaltaa toisen hallusta anastaa tai ottaa luvottomasti käyttöön toisen irtainta omaisuutta taikka 2) sellaista väkivaltaa tai uhkausta käyttämällä pakottaa toisen luopumaan taloudellisesta edusta, johon rikoksenteijällä tai sillä, jonka puolesta hän toimii, ei ole laillista oikeutta, on tuomittava ryöstöstä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Myös ryöstön yritys on säädetty rangaistavaksi.

Pykälän 2 momentissa säädetään niin sanotusta ryöstönkaltaisesta varkaudesta. Sen mukaan ryöstöstä tai sen yrityksestä tuomitaan myös se, joka 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetusta anastamisesta tai käyttöön ottamisesta verekseltään tavattuna käyttämällä siinä tarkoitettua väkivaltaa tai uhkausta täyttää tai yrittää täyttää rikoksen taikka pitää tai yrittää pitää siten ottamansa omaisuuden.

Rikoslaissa ei ole (kokonaisuudistuksen periaatteista poiketen) säädetty ryöstölle lievää tekemuotoa. Sitä korvaa kuitenkin osittain pykälän 3 momentin niin sanottu siirtosäännös. Momentissa säädetään, että ellei pykälässä tarkoitettu teko, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys tai muut tekoon liittyvät seikat, ole kokonaisuutena arvostellen vakava, ei rikoksenteijää tuomita ryöstöstä, vaan niistä muista rikoksista, jotka teko käsittää.

Jos ryöstössä 1) aiheutetaan tahallisesti toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, 2) rikos tehdään erityisen raa'alla tai julmalla tavalla, 3) käytetään ampuma- tai teräasetta taikka muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä tai 4) rikos kohdistetaan henkilöön, joka ammattiinsa tai toimeensa kuuluvan työn tai tehtävän vuoksi ei voi itseään tai omaisuuttaan puolustaa, ja ryöstö on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteijä on tuomittava törkeästä ryöstöstä vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Myös yritys on rangaistava.

Ryöstörikokset ovat niin sanottuja yhdistettyjä rikoksia, jossa tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää kahden elementin, väkivallan tai sillä uhkaamisen sekä toisaalta anastamisen, olemassa oloa ja niiden saattamista loppuun. Rikoksen katsotaan jäävän rangaistavalle yritysasteelle, jos esimerkiksi väkivaltaan tai sillä välittömästi uhkaamiseen on ryhdytty, mutta teko ei ole edennyt omaisuuden anastusvaiheeseen.

Eräs suurimmista edellä esitetyn lakialoitteen pulmista on, että valmisteluvaiheen toimista on vaikea havaita sitä, onko kyse ryöstön vai törkeän ryöstön valmistelusta. Törkeän ryöstön kvalifiointiperusteista pykälän 1 kohdassa mainitut teon seuraukset (vaikean ruumiinvamman, sairauden tai hengenvaarallisen tilan aiheuttaminen) tai 2 kohdassa mainitut tekotapaan liittyvät kvalifiointiperusteet (rikoksen tekeminen erityisen julmalla tai raa'alla tavalla) ovat harvoin ennalta havaittavissa tai ennakoitavissa valmisteluvaiheessa.

Ampuma- tai teräaseen taikka muun hengenvaarallisen esineen hankkiminen ja hallussapito (3 kohta) ovat puolestaan melko vaivatta havaittavissa. Hengenvaarallisen esineen hankkimisesta ja hallussapidosta ei voida kuitenkaan suoraan päätellä, onko hankkijalla tai hallussapitäjällä tarkoitus käyttää kyseistä esinettä ryöstön tekemisessä. Toinen ehdotetun säännöksen ennakoitavissa oleva soveltamistilanne olisi se, että valmisteltavan törkeän ryöstön kohteena olisivat henkilöt, jotka eivät ammattinsa, työn tai tehtävänsä vuoksi voi itseään tai omaisuuttaan puolustaa (4 kohta). Tätä perustetta on sovellettu oikeuskäytännössä suhteellisen rajoitetusti, ensisijaisesti taksiautoilijoihin. Oikeuskäytännön perusteella esimerkiksi pankkiryöstön kohteeksi joutuvien pankkivirkailijoiden ei voida kuitenkaan katsoa muodostavan automaattisesti kohdassa tarkoitettua henkilöryhmää (KKO 1992:189).

Ryöstö voidaan lisäksi katsoa törkeäksi vain, jos pykälässä mainittujen perusteiden lisäksi teko on kokonaisuutena arvioiden törkeä. Kokonaisarviointin vuoksi esimerkiksi teräaseen käyttäminen ryöstötilanteessa ei välttämättä uhkaustavasta ja uhkaushetkisistä olosuhteista riippuen kvalifioi ryöstöä törkeäksi (KKO 1989:1992). Ulkoisten tekoolosuhteiden tai tekotavan arvioiminen kokonaisarvion edellyttämällä tavalla teon valmisteluvaiheessa on erittäin hankalaa, ellei peräti mahdotonta.

Valmisteltavana olevan ryöstön saaliin suuruusluokka olisi sen sijaan käytännössä objektiivisesti arvioitavissa, jos ryöstön tarkka kohde ja tietyissä tapauksissa myös aika olisivat ennakkoon tiedossa. Ryöstöllä tavoitellun omaisuuden määrä ei ole kuitenkaan törkeän ryöstön kvalifiointiperuste. Saaliin suuruus otetaan huomioon vain teon kokonaisarviointinissa. Ryöstön vaarallisuutta ja paheksuttavuutta arvioitaessa siinä käytetty väkivalta ja sen uhka on katsottu olennaisemmiksi tekijöiksi kuin rikoksen kohteena olevan omaisuuden arvo (HE 66/1988 vp). Rikostentekijöiden liittoutuminen ryöstöä varten ei myöskään ole törkeän ryöstön kvalifiointiperuste. Järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistuminen on säädetty rangaistavaksi rikoslain 17 luvun 1 a §:ssä.

Ongelmallista teon valmisteluvaiheessa on myös rajanveto ryöstön ja varkauden välillä. Ryöstö eroaa varkaudesta siinä, että se edellyttää anastamisen lisäksi väkivallan käyttöä tai sillä uhkaamista. Toisinpäin ilmaistuna kysymys on varkaudesta, ellei väkivaltaa käytetä tai sillä ei uhata. Jos esimerkiksi kultasepäntuotteen murtaudutaan yöllä siten, ettei henkilökuntaa tai ketään muutakaan ole paikalla, kyse on varkaudesta, eikä ryöstöstä, koska väkivaltaa ei käytetä eikä sillä uhata.

Törkeän ryöstön ja törkeän varkauden (RL 28:2) kvalifiointiperusteena mainitaan ampuma- ja teräaseet tai muut hengenvaaralliset välineet. Törkeän ryöstön tunnusmerkistöissä edellytetään vaarallisen aseiden käyttämistä, kun törkeän varkaudessa riittää pelkkä

niillä varustautuminen. Aseiden hankkimisesta tai hallussapidosta ei siten voida valmisteluvaiheessa päätellä tulevan rikoksen lajia (törkeä ryöstö vai törkeä varkaus).

Käytännössä jokseenkin ainoa objektiivisesti toteen näytettävissä oleva mahdolliseen törkeän ryöstön valmisteluun liittyvä tilanne olisi tekijän varustautuminen sellaista aseellista ryöstöä varten, joka katsottaisiin esimerkiksi ennakoidun saaliin suuruuden perusteella myös kokonaisarvioinnissa törkeäksi. Rangaistavuus riippuisi tällöinkin olennaisesti siitä, kuinka täsmällistä ja perusteellista näyttöä päärrikosta valmistelevista jo suoritetuista toimista sekä päärrikosta koskevista suunnitelmista, toisin sanoen valmistelijan tarkoituksesta on esittää.

Törkeänä ryöstönä voi tulla rangaistavaksi rikoslain 31 luvun 2 §:ssä mainittujen edellytysten vallitessa kaikki rikoslain 31 luvun 1 §:ssä mainitut tekotavat. Säännös viittaa siten myös 1 §:n 3 momentissa rangaistavaksi säädettyyn varkaudenkaltaiseen ryöstöön, jossa tekijä verekseltään anastamisesta tavattuna käyttää väkivaltaa tai uhkaa sillä. Tällaisessa tapauksessa tekijä siis syyllistyy alkujaan varkauteen, mutta käytettyään ryöstön edellyttämää väkivaltaa teko arvioidaankin ryöstönä. Tällaista ryöstöksi ”spontaanisti” tekotilanteessa muuttuvaa varkautta ei käytännössä voida valmistella etukäteen. Varkaudenkaltaisen ryöstön tulisi siten ehkäpä rajata mahdollisen törkeän ryöstön valmistelua koskevan rangaistavuuden ulkopuolelle.

Lakialoitteessa ehdotettiin, että törkeän ryöstön valmisteluna olisi rangaistavaa 1) törkeän ryöstön tekemiseen soveltuvan välineen, tarvikkeen tai aineen hankkiminen tai vastaanottaminen tarkoituksessa käyttää sitä törkeän ryöstön tekemisessä, 2) teon valmistelussa tarvittavan tiedon hankkiminen sekä 3) osallistuminen muulla tavoin törkeän ryöstön valmisteluun.

Eräät lakialoitteessa mainitut törkeän ryöstön valmisteluna rangaistavat teot ovat jo nykyään rikoksia. Tällaisia tekoja ovat esimerkiksi moottorikulkuneuvon käyttövarkaus (RL 28:9a). Samoin ampuma-aselain vastaiset toimet mukaan lukien ampuma-aseen luvaton hallussapito on säädetty rangaistavaksi rikoslain 41 luvussa ampuma-aserikoksena (josta on olemassa törkeä tekemuoto), samoin kuin järjestyslain vastainen vaarallisen esineen hallussapito yleisellä paikalla. Lisäksi räjähdერიkuksesta säädetään erikseen rangaistus rikoslain 44 luvun 12 §:ssä.

Mahdollisen törkeän ryöstön valmistelua koskevan kriminalisoinnin yhteydessä tulisi tarkemmin pohtia, sisältyisivätkö esimerkiksi edellä mainitut rikokset törkeän rikoksen valmisteluun vai rangaistaisiinko niistä erikseen.

Toisaalta vaikka esimerkiksi ampuma-aserikos ei ole, huomioon ottaen säädettyt enimmäisrangaistukset (törkeiden tekemuotojen osalta neljä vuotta vankeutta), yhtä moitittavia kuin törkeä ryöstö, niitä ei voi myöskään pitää lievinä. Pakkokeinojen ja poliisilain mukaisten tutkintakeinojen kohdistamisen epäiltyyn on mahdollista. Poliisilla on esimerkiksi pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n 1 momentin 2 kohdan edellytysten täyttyessä oikeus ottaa kiinni ampuma-aserikoksesta todennäköisin syin epäilty taikka todennäköisten syiden puuttuessa, jos epäillyn säilöön ottaminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Vaikka riittävää näyttöä mahdollisesta törkeän ryöstön valmistelusta ei olisikaan, ampuma-aserikokseen syyllistyneen kiinni ottaminen kes-

keyttäisi mahdollisen törkeän ryöstön valmistelun. Poliisilla on jo voimassaolevan lain-säädännön perusteella oikeus kohdistaa ainakin tiettyihin mahdollista törkeää ryöstöä valmisteleviin henkilöihin myös muita pakkokeinoja ja tutkintakeinoja.

Ehdotettuja kolmea tekotapaa käsitellään seuraavassa erikseen, koska niitä voidaan pitää pohjana kriminalisointiratkaisun mahdolliselle muuttamiselle.

1) Lakialoitteessa mainituista valmistelutoimista törkeän ryöstön tekemiseen soveltuvan välineen, tarvikkeen tai aineen hankkimista ei voida välttämättä pitää riittävän tarkkarajaisena teonkuvauksena. Ongelmaa ei täysin poista edes se, että viittaus törkeän ryöstön kvalifiointiperusteisiin rajoittaisi koskemaan vain ampuma- tai teräasetta tai muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista esinettä. Sellaisia esineitä, joilla pystytään aiheuttamaan toiselle hengenvaara, on lukematon määrä, joten kyseisenkaltainen raja on altis kritiikille tarkkarajaisuuden näkökulmasta. Valmistelussa käytetyt välineet saattavat olla myös laillisesti hankittuja ja tietyin edellytyksin myös laillisesti hallussa pidettäviä yleisellä paikalla. Esimerkiksi veitsen voi hankkia täysin laillisesti kuka tahansa. Ampuma-aseen hankkiminen ilman asianmukaista lupaa täyttää lähtökohtaisesti ampumaserikoksen tunnusmerkistön (RL 41:1). Veitsen tai muun sellaisen toisen vahingoittamiseen soveltuvan esineen järjestyslain 10 §:n vastainen hallussapito yleisellä paikalla on rangaistavaa toisen vahingoittamiseen tarkoitetun esineen tai aineen hallussapitona (RL 41:6). Sama säännös koskee myös ampuma-asetta tai räjähtävää ainetta erehdyttävästi muistuttavaa esinettä (esimerkiksi ampuma-aseen näköisjäljennöstä). Se, valmisteleeko esimerkiksi ampuma-asetta mukanaan kuljettava henkilö törkeää ryöstöä, joudutaisiin pitkälti arvioimaan tekijän subjektiivisesta tarkoituksesta saadun muun näytön avulla. Voidaan olettaa, että riittävää näyttöä hänen motiiveistaan pystyttäisiin esittämään varsin harvoin.

Ruotsissa tämä apuvälineen luonnetta koskeva ongelma on pyritty ratkaisemaan valmistelun rangaistavuutta koskevaan BrB 23:2:een tehdyllä rajauksella. Valmistelun rangaistavuus edellyttää, että apuvälineen on oltava erityisesti omiaan käytettäväksi apuvälineenä rikoksessa (”något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott”). Ilmaisun ”erityisesti omiaan” on säännöksen esitöissä ja oikeuskirjallisuudessa katsottu edellyttävän sitä, että esineellä on sen ominaisuudet huomioon ottaen keskeinen merkitys rikoksen toteuttamisessa. Tyypillisesti tällaisia ovat esineet, joilla ei ole laillista käyttötarkoitusta ja jotka ovat rikosta varten valmistettuja tai muokattuja, esim. katkaistut haulikot, väärennysvälineet ja väärät henkilöllisyystodistukset. Ruotsin säännös kattaa myös sellaiset räjähdysaineen, ampuma-aseen ja tiirikan kaltaiset esineet, joilla on laillisia käyttötarkoituksia, mutta joiden voidaan katsoa erityisesti korottavan rikoksen täytäntöönpanon vaaraa. Myös esineet, jotka sopivat tyypillisesti erityisen hyvin rikoksen tekemiseen (veitsi) voidaan tietyin edellytyksin katsoa säännöksessä tarkoitetuiksi esineiksi. Esineen ei tarvitse olla aineellinen, sillä vaaralliseksi välineeksi katsotaan myös esimerkiksi tietokonevirus ja tietomurrossa käytetty ohjelmisto sekä rikosta varten kerätty, koottu ja jollain tapaa tallennuttu tieto (esimerkiksi tiedot arvokuljetusauton reitistä ja aikatulusta). Auton, tietokoneen tai matkapuhelimen kaltaiset tavanomaiset esineet eivät ole tällaisia esineitä, ellei niitä ole muunneltu erityisesti rikostekoon sopiviksi. Toisaalta rikoksen tekemiseen soveltuvaksi apuvälineeksi voidaan katsoa kokoelma sellaisia esineitä, joita ei yksittäisinä esineinä luokitella säännöksessä tarkoitetuiksi apuvälineiksi. Säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle rajataan myös sellaiset huuma-

usaineen kaltaiset rikosesineet, joiden hallussapito itsessään täyttää rikoksen tunnusmerkistön.

Ruotsissa tehdyn rajauksen tarpeellisuutta olisi syytä harkita myös Suomessa. Rajauksilla ei kuitenkaan kyettäisi täysin poistamaan niitä ongelmia, jotka liittyvät säännöshdotuksen täsmällisyyteen ja tarkkarajaisuuteen.

2) Säännöshdotuksessa luetelluista valmistelutoimista teon ”valmistelussa tarvittavan tiedon hankkiminen” ei täytä laillisuusperiaatteen edellyttämää täsmällisyysvaatimusta. Ryöstön suunnitteluun tarvitaan hyvinkin erilaisia tietoja, joista osa voidaan hankkia laillisesti (esimerkiksi pankin kaltaisessa ryöstökohteessa asioimalla), osa ainoastaan laittomasti (esimerkiksi virkamies tai muu henkilö lahjomalla tai tietomurrolla). Tiedon hankkimisen yhteys törkeän ryöstön toteuttamiseen saattaa olla hyvin etäinen. Esimerkiksi ryöstökohteen aukioloaikojen tai pakomatalla käytettävän kulkuneuvon aikataulun selvittäminen saattavat olla toimia, joilla hankitaan törkeässä ryöstössä tarvittavia tietoja. Kyseisenkaltaiset toimet ovat kuitenkin niin etäällä varsinaisesta rikoksen toteuttamisesta, ettei niitä voitaisi katsoa rangaistaviksi valmistelutoimiksi. Lisäksi lakialoitteessa säännöshdotuksen rajausta valmistelussa tarvittavaan tietoon on harhaanjohtava. Valmistelun aikana kerättäviä tietoja tarvitaan ryöstön suunnittelua ja valmistelua olennaisemmin sen toteuttamisessa, ja olisikin luontevampaa puhua ”törkeän ryöstön toteuttamisessa tarvittavasta tiedosta”. Ehdotetussa muodossa rangaistusvastuu saattaisi ulottua päärikoksesta liian etäisiin toimiin: ryöstön valmisteluna olisi rangaistavaa yhtä lailla ryöstöä valmistelevaa tietomurtoa varten tarvittavien tietojen (esimerkiksi käyttäjätunnus) kuin tietomurrolla saatujen tietojen (esimerkiksi turvajärjestelyjä koskevat tiedot) hankkiminen – edellyttäen, että tietomurrolla hankittuja tietoja tulkittaisiin tarvittavan myös valmistelussa. Teknisesti rangaistavaa olisi tällöin valmistelun valmistelu.

3) Laillisuusperiaatteen näkökulmasta kaikkein voimakkaimmin voidaan kritisoida ehdotuksen teonkuvausta ”osallistuu muulla tavoin teon valmisteluun”. Ilmaisuuksella on sanamuodoltaan niin laaja ja väljä, ettei se täytä missään määrin tarkkarajaisuusvaatimusta. Lakivaliokunta on useassa yhteydessä (esimerkiksi LaVL 19/2005 vp ja LaVM 8/2004 vp) suhtautunut hyvin kriittisesti liian epämääräisten ja väljien rikossäännösten säätämiseen.

Yhteenvetona voidaan esittää, että sikäli kun törkeän ryöstön valmistelu katsotaan perustelluksi kriminalisoida, tulisi kyseinen säännös olla paitsi ehdotettua suppeampi myös tarkkarajaisempi. Se voisi kuulua seuraavaan tyyliin: ”Törkeän ryöstön valmistelu. *Joka tehdäkseen tämän luvun 2 §:n 1 momentissa tarkoitetun rikoksen pitää (oikeudettomasti) hallussaan ampuma- tai teräasetta tai muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista esinettä, mikä on erityisesti omiaan käytettäväksi apuvälineenä rikoksessa (taikka sopii toisen kanssa mainitun rikoksen tekemisestä), on tuomittava törkeän ryöstön valmistelusta vankeuteen enintään X vuodeksi. 1 momenttia ei kuitenkin sovelleta, jos vaara siitä, että rikos olisi toteutettu, on ollut muista kuin satunnaisista syistä vähäinen.*”

8 HENKIRIKOKSET (JA TÖRKEÄ PAHOINPITELY)

Aivan kuten törkeän ryöstön kohdalla, myös henkirikosten valmistelun rangaistavuutta pohdittaessa tulee ottaa huomioon se, millaisia henkirikoksia Suomessa tapahtuu, jotta havaitaan se toimintaympäristö, jota mahdollinen valmistelukriminalisointi koskisi.

Henkirikollisuuttamme hallitsee *syрjäytyneiden ja alkoholisoituneiden miesten keskinäinen väkivalta*. Rikokset liittyvät kiinteästi alkoholinkäyttötilanteisiin. Tyypillinen suomalainen henkirikos on ryypyyriitatappo, joka tehdään yksityisasunnossa Itä-Suomessa. Aseena on puukko tai keittiöveitsi ja tekoajankohta on viikonloppu. Uhri ja tekijä ovat vanhoja tuttuja ja tekohetkellä 2–3 promillen humalassa. Tyypillinen suomalainen henkirikollinen on keski-ikäinen, yksin asuva, työelämästä syrjäytynyt miesalkoholisti, jolla on takanaan useampia vankeustuomioita niin väkivalta- kuin muistakin rikoksista (Lehti 2002, 98). Henkirikoskatsauksessa katsauskauden henkirikoksista 92 %:ssa seurantajärjestelmään oli kirjattu yksi tai useampi motiivi. Kaiken kaikkiaan yleisimpien motiivien joukossa oli varsin vähän välineelliseen, suunnitelmalliseen väkivaltaan viittaavia. Rikollisryhmien tai rikollisten väliset konfliktit oli mainittu motiiviksi neljässä prosentissa ja päämotiiviksi kahdessa prosentissa katsauskauden rikoksia. Näistä huomattava osa liittyi moottoripyöräjengien keskinäiseen tai sisäiseen väkivaltaan. Taloudellisen hyödyn motivoimat rikokset muodostivat kymmenen prosenttia ajanjakson henkirikoksista, ryöstömurhat neljä prosenttia. Katsauskauden henkirikoksista 23 prosenttia oli rikostutkijoiden arvion mukaan ennalta harkittuja (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Henkirikoskatsaus 2009).

Aivan kuten ryöstössä, empiiriset tutkimukset eivät ole nostaneet esille tarvetta laajentaa henkirikoskriminalisointien alaa varhaisempiin vaiheisiin. Sama koskee törkeää pahoinpitelyä. Tyypillisellä suomalaisella henkirikoksella tai törkeällä pahoinpitelyllä ei siten voida perustella rangaistavuuden alan laajentamista. Henkirikoksista vain erittäin pieni osa osoittautuu jälkikäteen sellaisiksi, että valmistelukriminalisoinnille olisi jollain tavalla voitu edes kuvitella vaikutettavan asiaan.

Henkirikoksen perustekomuoto on tappo. Joka tappaa toisen, on tuomittava taposta vankeuteen määrääjäksi, vähintään kahdeksaksi vuodeksi. Jos tappo tehdään (1) vakaasti harkiten, (2) erityisen raa'alla tai julmalla tavalla, (3) vakavaa yleistä vaaraa aiheuttaen tai (4) kohteena on virkamies, ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtäjä on tuomittava murhasta vankeuteen elinkaudeksi. Tapon tai murhan yrityksen rangaistavaa.

Henkirikoksen valmistelun kriminalisoinnin osalta kohdataan samat ongelmat – joskin tunnusmerkistöjen eroavaisuuksien vuoksi hieman erilaiset – kuin edellä on esitetty törkeän ryöstön osalta. Henkirikosten valmistelun kriminalisointi olisi tekojen erilaisuuden vuoksi otaksuttavasti pulmallisempi suhteessa rikoksen suunnitteluun. On nimittäin oletettavaa, että törkeässä ryöstössä kriminalisoinnin laajentaminen valmisteluun kohdistuisi käytännössä erittäin suunnitelmalliseen toimintaan, kun taas henkirikoksissa vaarana

olisi, että kriminalisointi kattaisi myös ”pikaistuksissa” tehdyt valmistelutoimet. Tämän vuoksi on perusteltua pohtia valmistelun suhdetta suunnitteluun.¹³

Valmistelun tai suunnittelun määritelmät eivät ole lainkaan yksiselitteisiä. Niitä voidaan lähestyä yleiskielisen merkityssisällön kautta. Suomen kielen perussanakirjassa määritellään *suunnitelma* siten, että se on suunnittelun tulos, luonnos, ehdotelma, ajatus tai muu sellainen jonkin aikeen, hankkeen tai muun sellaisen toteuttamiseksi. Verbi suunnitella määritellään synonyymeilla kaavailla, hahmotella ennalta, valmistella tai tehdä suunnitelmia. *Valmistella* tarkoittaa tehdä alustavia töitä, suorittaa ennakkotoimenpiteitä jotakin varten tai jonkin varalta. *Valmistelu* tarkoittaa samaa kuin valmisteleminen tai valmistelutoimi¹⁴.

Käsitteet suunnittelu, valmistelu, suunnitella ja valmistella muistuttavat paljolti toisiaan. Verbin suunnitella synonyymi on verbi valmistella. Toisaalta taas ”suunnitella” eroaa muilta määritelmiltään valmistelusta siten, että muut sitä selittävät verbit kuvaavat pitkälti *ajatustyötä*. Kaavailu, hahmotelu tai suunnitelmien teko viittaavat nimenomaan mielen sisäiseen toimintaan. Niillä voidaan tarkoittaa myös joitain ”ulkoisesti havaittavia” toimia, jolloin ne saattavatkin tarkoittaa esimerkiksi kirjallista suunnittelua. Valmistelu verbinä sen sijaan taas tarkoittaa pelkästään konkreettisten toimien (töiden tai ennakkotoimenpiteiden) tekemistä jotakin varten. Käsitteillä suunnitella ja valmistella on yleiskielessä hienoinen vivahde-ero. *Suunnittelu voi olla valmisteluakin, mutta valmistelu taas on usein vielä jotakin konkreettisempaa kuin suunnittelu*. Valmistelua ei voi olla pelkkä suunnittelu, joka tapahtuu ajatuksen tasolla ilman konkreettisia valmistelutoimia. Edellä mainittu herättää kysymyksen: jos valmistelu kriminalisoitaisiin, mitä toimia se kattaisi ja miten rajanveto suunnitteluun tehtäisiin? Tulisiko rangaistavaa olla vasta jokin hyvin konkreettinen toimi (pommin rakentaminen) vai jo kirjoitus, jossa esimerkiksi henkilö ihannoii kouluammuskeluja? Mihin raja vedettäisiin? Henkirikoksissa nämä rajanvetopulmat otaksuttavasti realisoituisivat oikeuskäytännössä useammin kuin törkeän ryöstön valmistelussa.

Rikosoikeudellisesta näkökulmasta valmistelu on siten erotettava suunnittelusta huomattavasti tarkemmin kuin yleiskielessä. Rikoksen suunnittelu on ymmärrettävä nimenomaan ajatustoimintana, ja siten se on erotettava valmistelusta. Rangaistavaa valmistelua voi olla vasta jokin konkreettinen ulkomaailmassa ilmenevä teko, valmistelutoimi. Periaatteessa on mahdollista eritellä myös rikosten valmisteluvaiheet lukuisiksi erillisiksi valmistelutoimiksi, eikä tällöin ole selvää, missä vaiheessa suunnittelu muuttuu valmisteluksi. Voidaanko suullinen tahdonilmaisuus katsoa valmisteluksi vai onko se sittenkin vasta suunnittelua? Esimerkiksi jos henkilö A kertoo B:lle haluavansa tappaa henkilön C, kyseessä on ilmeisesti vasta A:n ajatuksen tasolla tapahtuva toiminta vaikka A ilmaiseekin ajatuksensa sanallisesti. A saattaa nimittäin vain ”haaveilla” tai ”uhota”. Onko se, että A sanoo jotakin jo valmistelutoimi? Miten tilannetta muuttaa se, että A:lla on halussaan ase? Ja muuttuuko suunnittelu valmisteluksi jo siinä vaiheessa kun suunnittelija ilmaisee ajatuksensa jollekin toiselle henkilölle?

¹³ Tältä osin pohjana on pitkälti *Henna Ilvonen* tutkimus ”Henkirikosten valmistelun kriminalisointi – kriminalisoinnin puolesta ja sitä vastaan puhuvat seikat” (Edilex 25.5.2010), eikä tutkimukseen erikseen viitata.

¹⁴ *Suomen kielen perussanakirja* 1994 s. 177–178 ja 470.

Valmistelun alkamishetken (rajanveto suunnitteluun) ja päättymishetken (rajanveto yritykseen) rajaaminen ei siis ole yksinkertaista, eikä kaikkien tulkintatilanteiden ennakoiminen ole mahdollista. Henkirikoksissa asiaa voidaan pyrkiä selventämään esimerkkien avulla. Henkirikos voidaan toteuttaa mitä lukuisimmilla tavoilla. Esimerkiksi varsin yleinen tekoväline on jokin jo itsessään vaarallinen väline, kuten ampuma- tai teräase. Tekoväline voi olla myös arkielämästä tuttu ja oikein käytettynä vaaraton väline, kuten leipäveitsi, muovipussi, lasipullo tai köysi. Henkirikos voidaan toteuttaa myös ilman mitään tekovälinettä, esimerkiksi käsin kuristamalla tai korkealta tiputtamalla. Toisen voi tappaa myös lääkkeillä tai myrkyillä. Näin ollen vaikuttaakin melko selvältä, ettei valmistelutekoa voitane *yksinomaan* määritellä tekovälineen avulla. Valmistelua voi olla vaarallisen tekovälineen hallussapito aikomuksin suorittaa henkirikos kyseisellä välineellä. Sen sijaan esimerkiksi leipäveitsen ostaminen tai reseptilääkkeiden apteekista noutaminen ei liene vielä sellaisenaan katsottavissa valmisteluteoksi, vaikka aikomuksena olisikin tappaa toinen. Tietoa henkilön mielenliikkeistä ei nimittäin yleensä ole saatavilla, joten arkisten toimien suorittaminen ei ilman muuta kriteeristöä voi olla rangaistavaa. Itsessään vaarallisen tekovälineen hankkiminen sen sijaan voi joissain tilanteissa oikeuttaa olettamukseen, että sillä aiotaan tehdä rikos. Esimerkiksi ampuma-ase voidaan kuitenkin hankkia täysin hyväksyttävään tarkoitukseen, kuten metsästystä varten.

Valmisteluteon määrittelyssä hankalaa on juuri se, että toimi voi itsessään olla täysin laillinen ja hyväksyttävä. Mikä olisi se lisäelementti, joka siirtää teon rangaistavuuden puolelle? Valmisteluteon toteennäyttäminen voi olla silti mahdotonta. Jos ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa henkilö A on kertonut muille aikovansa tappaa henkilön B ja A tavataan B:n asunnon lähetyvillä taskussaan 1) ampuma-ase, 2) nyrkkirauta, 3) pommi, 4) leipäveitsi, 5) muovipussi, 6) lasipullo, 7) harppi, 8) unilääkkeitä tai 9) hyönteismyrkkyä, niin miten eri tilanteissa erilaisen tekovälineen hallussapitoon tulisi suhtautua? Tilanne on hyvin erilainen riippuen A:n kertomuksesta ja muusta näytöstä. Entä miten edellä esiteltyihin tilanteisiin sen sijaan suhtauduttaisiin, jos A tavattaisiinkin B:n pihalta piileskelemästä kiikareiden kanssa ja jokin edellä lueteltu väline mukanaan? Tällöin A ei ainakaan voisi kovin helpolla oikeuttaa toimintaansa uskottavasti. Toisaalta tällöinkin ratkaisevaa lienee tekovälineen laatu. Myös se, milloin siirryttäisiin yritysvyöhykkeelle, on tulkinnanvaraista. Jos A olisi kiinniottohetkellä nostanut aseensa kohti B:n ikkunaa, olisiko tämä jo henkirikoksen yritys, vai vasta sen valmistelua? Toisaalta teko voi olla tehty myös pahoinpitely-, ryöstö- tai uhkailumielessä.

Muutoinkin rajan vetäminen yrityksen ja rankaisemattoman valmistelun välillä on haastavaa. Onko esimerkiksi pommin rakentaminen kerrostalossa valmistelua (ja minkä rikoksen) vai esimerkiksi räjähdერიkos, kun taas sen siirtäminen aiotun uhrin asuntoon jo yritystä ja matka asuntojen välillä tilanteesta riippuen jokin näistä rikoksista? Vai onko jo tuo matkanteko yritystä? Tekijähän on tuolloin aloittanut täytäntöönpanotoimen ja ainakin jonkinasteinen vaara rikoksen toteutumisesta on käsillä.

Entä henkirikoksen valmistelun rajaaminen henkirikoksen suunnitteluun nähden? Suunnittelua on kaikki ajatuksen tasolla tapahtuva toiminta, mutta entä jos henkilön hallusta löydetäänkin jonkinlainen henkirikossuunnitelma? Onko tämäkin vielä suunnittelua vai jo valmistelua? Onko arvioinnissa ratkaisevaa suunnitelman spesifisyys? Onko suunnitelma riittävän tarkka, jos siitä ilmenee tekijä, aiottu uhri, teko aika ja tekopaikka? Entä jos jokin edellä mainituista puuttuu? Voiko toisaalta edes täysin yksityiskohtainen suunnit-

telman teko olla valmistelua, jos mitään muita toimia suunnitelman toteuttamiseksi ei ole tehty? Valmisteluksi suunnitelman teko muuttunee selvästi, jos joitain muita valmistelutoimia tehdään suunnitelman toteuttamiseksi. Eikö pelkkä kirjallinen suunnitelma ole nähtävissä vain jonkinasteisena haaveiluna tai spekulointina? Toisaalta voiko yksityiskohtaisen henkirikossuunnitelman teko missään olosuhteissa edes olla sallittua?

Kaiken kaikkiaan havaitaan, että valmistelutoimi on vaikeasti määriteltävissä, sillä se voi olla jotakin täysin arkista ja sallittua. Se, milloin suunnittelu muuttuu valmisteluksi ja valmistelu taas yritykseksi, riippuu tilanteesta. Esitiedot ja tarkat tapahtumaolosuhteet ovat tällöin ratkaisevia. Ei liene mahdollista kovin yksiselitteisesti rajata abstraktilla tavalla ennakoita erilaisia tekotilanteita.

Valmistelun kriminalisoiminen sivuaa myös *tahallisuusproblematiikkaa*. RL 3:6:n mukaan tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutettu tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. Ensiksi mainittu tahallisuusmuoto, tarkoitustahallisuus, perustuu tekijän toimintapäätökseen. Tekijä tekee teon tiettyssä tarkoituksessa, jolloin hänen ymmärtämänsä ja myös rikosoikeudellisesti merkityksellinen seuraus saa hänet toimimaan. Henkirikoksen valmistelu ei kuitenkaan olisi ”*seurausrikos*”. Siten edellä mainittu määritelmä ei siihen sellaisenaan soveltuisi. Rikoslaisissa ei ole olosuhdetahallisuuden määritelmää. Yksittäisiin rangaistussäännöksiin sisältyy kuitenkin jo nykyisin käsitteitä, jotka vaativat erityistä tahallisuusmuotoa. Tältä osin puhutaan usein ”ylittävästä” tahallisuustunnusmerkistä (överskjutande uppsåtsrekvisit) (Ks. Jareborg 2001, s. 336–337). Kysymys on ilmauksesta ”tarkoitus”, vaikkapa Suomen itsemääräämisoikeuden vaarantamisessa: ”Joka *tarkoituksenaan* väkivaltaa käyttämällä – – ” (RL 12:1). Samaa merkitsemään käytetään myös finaalityöntä, esimerkiksi vaalituloksen vääristämisessä: ”Joka *aiheuttaakseen* sen, että – – ” (RL 14:4) tai yrityssalaisuuden rikkomisessa: ”Joka *hankkiakseen* itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä – – ” (RL 30:5). Nämä rangaistussäännökset edellyttävät poikkeuksetta ainoastaan sitä, että tekijän on pitänyt tekohetkellä tavoitella toiminnallaan tiettyä tarkoitusta. Rangaistusvastuun kannalta on merkityksetöntä, toteutuuko tarkoitus vai ei. Näissä tapauksissa ei voitane asettaa vaatimuksia tarkoituksen toteutumisen todennäköisyydelle, koska itse teko kuvataan yksittäisissä säännöksissä. Riittää, kun tekijä toteuttaa tunnusmerkistön mukaisen teon tiettyssä lain edellyttämässä tarkoituksessa. Muiden elementtien osalta vaaditaan normaalia olosuhdetahallisuutta (Frände 2005).

Yhteenvetona voidaan esittää, että jos henkirikosten valmistelu katsotaan perustelluksi kriminalisoida, tulisi kyseinen säännös mahdollisesti olla kirjoitettu samaan tapaan kuin edellä törkeän ryöstön osalta on esitetty. Rangaistavuus tulisi Ruotsin mallin mukaisesti sitoa hengenvaarallisen esineen hallussapitoon aikomuksena tehdä rikos. Samaa säännökseen olisi mahdollista yhdistää törkeän pahoinpitelyn valmistelun kriminalisointi. Säännös tulisi sijoittaa rikoslain 21 lukuun ja se voisi kuulua seuraavaan tyyliin: Törkeän henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu. *Joka tehdäkseen tämän luvun 1–3 tai 6 §:ssä tarkoitettua rikoksen pitää (oikeudettomasti) hallussaan ampuma- tai teräasetta tai muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista esinettä, mikä on erityisesti omiaan käytettäväksi apuvälineenä rikoksessa (taikka sopii toisen kanssa jonkin mainitun rikoksen tekemisestä), on tuomittava törkeän henkeen ja terveyteen kohdistuvan ri-*

koksen valmistelusta vankeuteen enintään X vuodeksi. I momenttia ei kuitenkin sovelleta, jos vaara siitä, että rikos olisi toteutettu, on ollut muista kuin satunnaisista syistä vähäinen.

9 VAARAELEMENTTI JA VALMISTELUTOIMIEN KELVOTTOMUUS

Valmistelua koskevissa rangaistussäännöksissä ei yleensä edellytetä konkreettista vaaraa täytetyn rikoksen seurauksen aiheutumisesta. Vaara rikoksen toteutumisesta on valmistelussa alhaisempi kuin rikoksen rangaistavassa yrityksessä. Esimerkiksi Ruotsissa (kuten edellä hahmotellussa säännöksessä) rangaistavan valmistelun ja salahankkeen soveltamisalasta on kuitenkin suljettu pois tapaukset, joissa (konkreettinen) vaara siitä, että rikos toteutuisi, olisi vähäinen. Kysymys liittyy osaksi niin sanottuun kelvottoman eli konkreettisesti vaarattoman valmistelun oikeudelliseen arviointiin. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että valmistelukriminalisoinneissa valmistelusta aiheutuvan vaaran astetta arvioitaessa tulisi kiinnittää huomiota myös suojeltavan oikeushyvän tärkeyteen. Valmistelun rangaistavuuden ei tulisi kattaa rikoksen toteutumisen kannalta objektiivisesti kelvottomia toimia, vaikka ne muutoin täyttäisivät valmistelukriminalisoinnin tunnusmerkistön. Tämän vuoksi edellä esitetyissä pykälähahmotelmissa on mukana Ruotsin mallin mukainen rajoitusmomentti koskien tilanteita, joissa vaara rikoksen toteuttamisesta on vähäinen.

Valmistelun kelvollisuusarvioinnissa korostuu siinäkin tekijän tarkoituksen merkitys, sillä vaara on pitänyt välttää muista kuin satunnaisista syistä. Jos tekijä tunkeutuu erehdyksessä väärän yrityksen tietojärjestelmään tarkoituksessa hankkia tietoja toisen yrityksen turvajärjestelyistä, valmistelutoimea saatetaan pitää kelvollisena, jos tekijän erehtyminen on aiheutunut taitamattomuuden tai huolimattomuuden kaltaisista tekijäkohtaisista satunnaisista syistä. Kelvottomana törkeän ryöstön valmistelutoimena saatettaisiin pitää esimerkiksi ryöstön valmistelua kohteessa, josta ei milloinkaan voi saada saaliksi arvoltaan huomattavaa hyötyä. Ongelmana näissä esimerkeissä on, että valmistelutoimen vaarallisuusasteen arvioiminen saattaa olla erittäin vaikeaa, jos päärikoksen kohteesta ei ole riittävää selvitystä, koska valmistelutoimen aiheuttama vaara on arvioitava kyseisen toimen teko hetken mukaan.

Objektiivisesti arvioituna kelvottomista yritystoimista on oikeuskirjallisuudessa mainittu esimerkkinä pyrkimys aiheuttaa henkilövahinko objektiivisesti arvioituna täysin vaarattomalla keinolla, esimerkiksi noituudella. Toisen vahingoittamiseen tarkoitettujen tai soveltuvien esineiden osalta voidaan pitää ohjenuorana, että mitä vaarallisempaa esinettä voidaan pitää, sitä suurempana voidaan pitää esineen hallussapidon aiheuttamaa vaaraa ainakin jonkin henkilöön kohdistuvan rikoksen toteutumiseksi.

Valmistelutoimen vaarallisuutta koskevan rajauksen ydinajatuksena on joka tapauksessa, että valmistelutoimen täytyy korottaa riittävästi rikoksen toteutumisen mahdollisuutta. Yksittäisen toimi on arvioitava osana muita tekoja ja olosuhteita. Valmistelutoimi, joka sinänsä edistää rikosta, ei välttämättä olisi rangaistava, jos se ei ole valmistelun kokonaisuuden kannalta tarpeeksi merkittävä. Merkittävyysarvioinnissa olennainen kysymys olisi esimerkiksi se, olisiko rikos ollut mahdollista toteuttaa, jos valmistelutoimi

ajatellaan kokonaan pois tapahtumakulusta. Ruotsissa valmistelutoimen aiheuttaman vaaran vähäisyyttä on perusteltu esimerkiksi valmistelutoimen ja päärikoksen välisellä pitkällä ajalla sekä suoritettujen valmistelutoimen jälkeen tarvittavien muiden valmistelutoimien runsaudella.

10 VALMISTELUSTA LUOPUMINEN

Säännöksen jatkovalmistelussa olisi harkittava, olisiko rangaistavan valmistelun ulkopuolelle syytä rajata myös tilanteet, joissa henkilö vapaaehtoisesti luopuu valmistelusta. Valmistelusta luopumista voitaneen arvioida rikoslain 5 luvun 2 §:n yrityksestä luopumista ja tehokasta katumista koskevan säännökseen pohjalta. Rikoslain yleisen osan uudistuksen yhteydessä kumotussa RL 4:3.2:n mukaan rangaistavasta valmistelusta luopumisen suhteen oli noudatettava, mitä yrityksestä luopumisesta oli säädetty. Ruotsissa, jossa tällainen rajausta sisältyy yrityksestä, valmistelusta ja salahankkeesta luopumista koskevaan BrB 23:3:een, vastuuvapauteen johtavan valmistelusta luopumisen on katsottu yleisesti ottaen edellyttävän valmistelutoimen suorittajalta sellaista aktiivista toimintaa, joka estää rikoksen täytäntöönpanon. Rangaistavan valmistelun täytyttyä valmistelutoimen suorittaja ei saa vastuuvapautta, jos hän ei sen paremmin tee rikosta kuin mitätöi valmistelutoimintaa tai sen vaikutusta. Jos henkilö on saanut palkkion tai kulukorvauksen tulevaisuudessa tehtävästä rikoksesta, tehokas luopuminen edellyttää, että tämä sekä luovuttaa palkkion tai korvauksen takaisin että pidättäytyy varsinaisesta teosta. Toisaalta tilanteessa, jossa henkilö ottaa vastaan palkkion ilman aikomustakaan tehdä palkkion perusteena olevaa rikosta, valmisteluvastuun on Ruotsissa katsottu sulkeutuvan pois, koska vaara rikoksen toteutumiseksi on tällöin vähäinen.

Apuvälineiden osalta on BrB 23:2:ssa erikseen säädetty, että apuvälineen hallussapitäjän on estettävä apuvälineen käyttö rikosteossa. Apuvälineen käytön estäminen ei edellytä vaarallisen esineen tuhoamista, vaan esineen aiheuttaman konkreettisen vaaratilanteen poistamista. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on paikoin edellytetty räjähteiden kaltaisten apuvälineistön hävittämistä. Esimerkkinä apuvälineen käytön estämisestä voidaan mainita murtovarkaus, jossa räjähdysaineen hankkinut ja sen rikospaikalle tuonut henkilö tekee räjähdysaineen vaarattomaksi ja kuljettaa sen pois rikospaikalta. Apuvälineen käytön estävän henkilön valmisteluvastuun kannalta ei ole merkitystä sillä, hankkiiko joku muu myöhemmin rikoksessa tarvittavan apuvälineen tai tehdäänkö rikos ilman apuvälineitä. Valmistelusta luopuminen ei johtaisi vastuuvapauteen niistä muista rikoksista, jotka ovat valmistelun aikana täytyneet (ampuma-aserikos). Toisaalta esimerkiksi rikoslain 44 luvun 11 §:n räjähdერიkos mahdollistaa tehokkaan katumisen. Räjähdერიkoksenä ei pidetä vaarallisten kemikaalien ja räjähteiden käsittelyn turvallisuudesta annetun lain taikka sen nojalla annetun säännöksen, kiellon tai määräyksen vastaista räjähteen hallussapitoa, jos tällaisen räjähteen hallussapitäjä oma-aloitteisesti ilmoittaa räjähteestä poliisille ja luovuttaa sen poliisin haltuun.

Yhteenvedonä voidaan todeta, että jos rikoksen valmistelun säätäminen rangaistavaksi katsotaan tarpeelliseksi, on syytä tarkemmin pohtia, miten olisi säädettävä valmistelusta luopumisesta. Tämä edellyttäisi ilmeisesti rikoslain 5 luvun muuttamista.

11 TEKIJÄPIIRI

Törkeää ryöstöä koskevassa edellä mainitussa lakialoitteessa käytetty ilmaisu ”tehdäkseen” merkitsee, että törkeän ryöstön valmisteluun voisi syyllistyä vain henkilö, joka olisi varsinaisen päärikoksen tekijä. Ryöstöön voi kuitenkin osallistua useita henkilöitä, joiden tehtävät rikoksen valmistelussa ja sen tekemisessä ovat erilaiset. Oikeuskäytännössä (KKO 1996:94, 1975-II-40) ryöstön tekijäksi on voitu katsoa myös kuljettajana toiminut henkilö, joka ei ole osallistunut rikoksen varsinaiseen tekemiseen väkivallan tekijänä tai sillä uhkaajana ja omaisuuden anastajana. Rajanvetoon tekijäntoimen ja avunantajan vastuun välillä ovat vaikuttaneet muun muassa se, toimivatko osalliset yhteisymmärryksessä yhteistä rikossuunnitelmaa toteuttaen ja se, miten mahdollinen ryöstösaalis on osallisten kesken jaettu.

Vaikka esimerkiksi Ruotsissa valmisteluvastuu koskee myös toisen tekemän rikoksen edistämistä, rangaistusvastuun rajaaminen vain omaa rikostaan valmistelevaan rikosten tekijään on perusteltua. Vastuun ulottaminen avunantoon törkeän ryöstön valmisteluun ulottaisi rangaistavuuden tarpeettoman laajalle. Useat avustamiseksi katsottavat teot täyttävät jo itsessään jonkin toisen rikoksen tunnusmerkistön.

Tekijän erottaminen avunantajasta on vaikeaa teon valmisteluvaiheessa. Ulkopuolisen on vaikea havaita tai saada selville, toimiiko hän vain ulkopuolisena avustajana teon valmisteluvaiheessa. Se, onko rikoksen toteuttamiseen osallistuva henkilö oikeudellisesti arvioituna varsinaisen tekijän vai avunantajan asemassa, saattaa olla epäselvää kyseiselle henkilölle itselleenkin. Tämän vuoksi valmistelun säätämiseksi rangaistavaksi saattaa olla vaarana, että valmistelussa avunantajan asemassa tai vielä etäisemmässä suhteessa tekijään toimivat henkilöt joutuvat vastuuseen ryöstön valmistelusta kuin tekijä. Tässäkin ilmenee se valmistelukriminalisointeihin yleisesti liittyvä ongelma, että niitä on vaikea laatia laillisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla riittävän täsmällisiksi ja tarkkarajaisiksi.

12 RANGAISTUSASTEIKOISTA

Rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate edellyttää, että rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa teon vahingollisuuteen ja moitittavuuteen. Periaate edellyttää niin ikään, että eri rikoksia koskevien rangaistusasteikkojen on oltava oikeudenmukaisessa ja loogisessa suhteessa toisiinsa. Common law –maissa esimerkiksi salahankkeeseen osallistuneiden menettelyn katsotaan vastaavan rangaistusarvoltaan täytettyä tekoa. Tämä ei ole linjassa Suomen rikosoikeuden perusperiaatteiden kanssa.

Rikoksen yrityksestä määrätään rangaistus rikoslain 6 luvun 8 §:n nojalla lievennetyn rangaistusasteikon nojalla siten, että yritysasteelle jääneestä teosta voidaan tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärä. Törkeän ryöstön, törkeän pahoinpitelyn ja surman yrityksen vähimmäisrangaistus on näin ollen vankeuden yleinen vähimmäismäärä 14 vuorokautta vankeutta ja enimmäismäärä 7 vuotta 6 kuukautta vankeutta. Tapon yrityksen maksimirangaistus on 9 vuotta vankeutta. Murhan yrityksestä tuomitaan 2 – 12 vuoden vankeuteen. Valmistelun kriminalisoin-

neissa asteikon olisi oltava näitä matalampi, koska rikoksen valmistelua on pidettävä vähemmän moitittavana kuin saman rikoksen rangaistavaan yritykseen edennyttä toimintaa. Rangaistavasta valmistelusta on aina säädetty alhaisempi tai korkeintaan sama rangaistus kuin yrityksestä (näin esimerkiksi HE 188/2002 vp ja LaVM 24/2002 vp).

Rangaistusasteikkoja tarkastelemalla voidaan todeta, että muiden valmistelurikosten rangaistusasteikot ovat yleensä lievempiä kuin rangaistavalle yritysasteelle edenneiden vastaavien päärikosten rangaistusasteikot. Esimerkiksi maksuvälinepetoksen valmistelusta (RL 37:11) voidaan tuomita vähintään sakkoa ja enintään yksi vuosi vankeutta. Vastaavasti maksuvälinepetoksen yrityksestä voidaan rikoslain 6 luvun 8 §:ää soveltaen tuomita vähintään sakkoa ja enintään yksi vuotta kuusi kuukautta vankeutta.

Rikoslaisissa on säädetty seuraavia valmistelukriminalisointien rangaistusasteikkoja:

- Joukkotuhonnan valmistelu (RL 11:2): 4 kk – 4 v
- Kemiallisen aseiden kiellon rikkominen (RL 11:8): 4 kk – 6 v
- Maanpetoksellinen yhteydenpito (RL 12:11): sakko – 2 v
- Valtiopetoksen valmistelu (RL 13:3): 4 kk – 4 v
- Yritetty yllytys perättömään lausumaan (RL 15:5): sakko – 1 v
- Yleisen järjestyksen aseellisen rikkomisen valmistelu (RL 17:5): sakko – 1 v
- Laiton naamioituminen (RL 17:13 a): sakko – 3 kk
- Salakuuntelun ja salakatselun valmistelu (RL 24:7): sakko – 6 kk
- Murtovälineen hallussapito (RL 28:12a): sakko
- Salahanke törkeän rahanpesun tekemiseksi (RL 32:8): sakko – 1 v
- Yleisvaarallisen rikoksen valmistelu (RL 34:9): sakko – 2 v
- Terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmistelu (RL 34 a:2): sakko – 3 v
- Terroristiryhmän toiminnan edistäminen (RL 34 a:4): 4 kk – 8 v
- Koulutuksen antaminen terrorismirikoksen tekemistä varten (RL 34 a:4a): 4 kk – 8 v
- Värväys terrorismirikoksen tekemiseen (RL 34 a:4b): 4 kk – 8 v
- Terrorismin rahoittaminen (RL 34 a:5): 4 kk – 8 v
- Rahanväärennyksen valmistelu (RL 37:4): sakko – 2 v
- Maksuvälinepetoksen valmistelu (RL 37:11): sakko – 1 v
- Salahanke vaarallisen sotilasrikoksen tekemiseksi (RL 45:24): 14 vrk – 4 v
- Huumausainerikoksen valmistelu (RL 50:3): sakko – 2 v
- Huumausainerikoksen edistäminen (RL 50:4): sakko – 2 v

Nykyisistä valmistelurikoksista viidessä – kemiallisen aseiden kiellon rikkominen (RL 11:8), terroristiryhmän toiminnan edistäminen (RL 34a:4), koulutuksen antaminen terrorismirikoksen tekemistä varten (RL 34 a:4a), värväys terrorismirikoksen tekemiseen (RL 34 a:4b) ja terrorismin rahoittaminen (RL 34a:5) – on korkeampi enimmäisrangaistus kuin neljä vuotta vankeutta. Korkeat maksimit perustuvat kansainvälisiin velvoitteisiin. Neljän vuoden enimmäisrangaistus on säädetty muun muassa joukkotuhonnan valmistelusta ja maanpetoksen valmistelusta. Suhteutettuna näihin rikoksiin ehdotettua neljän vuoden enimmäisrangaistusta törkeän ryöstön valmistelusta voidaan pitää siten liian korkeana teon moitittavuus huomioon ottaen. Törkeän henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelusta 4 vuoden vankeusmaksimi voisi olla paikallaan. Törkeän ryöstön valmistelua voidaan kuitenkin pitää siinä määrin moitittavampana tekoa kuin

esimerkiksi rahanväärennyksen tai huumausainerikoksen valmistelua, että sen rangaistusmaksimi tulisi olla niitä korkeampi. Suhteellisuusperiaatteen mukaisena maksimiseuraamuksena voitaisiin pitää – sinänsä epätavallista – kolmen vuoden vankeusmaksimia.

On huomattava, että valmistelusta ja mahdollisesta muusta valmistelutoimena tehtävästä rikoksesta tulisi mahdollisesti määrättäväksi yhteinen rangaistus rikoslain 7 luvun mukaan. Tosin lainkonkurrensia tuli jatkovalmistelussa pohtia vielä perusteellisesti.

Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että edellä esitettyjä kriminalisointeja on sovellettu erittäin harvoin. Alla olevaan taulukkoon on koottu tiedot poliisin tietoon vuosina 1996–2008 tulleista valmistelurikoksista. Käytännössä rikoksista sovelletaan yleisemmin ainoastaan murtovälineen hallussapitoa (jonka soveltaminen yleistyi vuodesta 2002 alkaen tunnusmerkistön muutoksen myötä) ja jonkin verran yritettyä yllytystä perättömään lausumaan sekä huumausainerikosten valmistelua ja edistämistä.

Lainkohta		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
11:7	Joukkotuhonnan valmistelu	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
11:8	Kemiallisen aseenn kiellon rikkominen	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
12:11	Maanpetoksellinen yhteydenpito	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
15:5	Yritetty yllytys perättömään lausumaan	21	17	10	16	14	15	9	9	13	20	14	9	23
17:5	Yleisen järj. aseellisen rikkomisen valm.	-	-	-	-	-	-	-	-	1				
17:13a	Laiton naamioituminen	-	-	-	-	-	-	-	-	-		16		
24:7	Salakuuntelun valmistelu	-	-	-	-	-	2	2	-	-				
28:12a	Murtovälineen hallussapito	14	12	28	45	63	38	260	881	872	676	591	543	508
32:8	Salahanke törk. rahanpesun tekemiseksi	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
34:9	Yleisvaarallisen rikoksen valmistelu	4	4	12	12	13	12	12	8	7	8	6	7	6
34a:2	Terr.tark. tehtävän rikoksen valmistelu	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
34a:4	Terroristiryhmän toiminnan edistäminen	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
34a:5	Terrorismin rahoittaminen	-	-	-	-	-	-	-	-	-			1	
37:4	Rahanväärennyksen valmistelu	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1			1
37:11	Maksuvälinepetoksen valmistelu	2	3	5	5	4	3	9	11	8	3	3	6	6
45:24	Salahanke vaarall. sotilasrik. tekemiseksi	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
50:3	Huumausainerikoksen valmistelu	7	10	8	7	9	10	20	26	12	20	11	23	28
50:4	Huumausainerikoksen edistäminen	1	3	4	8	8	9	16	4	3	7	1	2	4

13 POLIISIN VALTUUDET RIKOKSEN ESTÄMISESSÄ

Eduskunnassa on parhaillaan käsittelyssä kaksi teeman kannalta merkittävää hallituksen esitystä; hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi (HE 222/2010 vp) sekä hallituksen esitys Eduskunnalle poliisilaksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 224/2010).

Rikoksen estämisellä tarkoitetaan ”toimenpiteitä, joiden tavoitteena on estää rikos, sen yritys tai valmistelu, kun henkilön toiminnasta tehtyjen havaintojen tai siitä muuten saatujen tietojen vuoksi voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän rikokseen, taikka keskeyttää jo aloitetun rikoksen tekeminen tai rajoittaa siitä välittömästi aiheutuvaa vahinkoa tai vaaraa. Rikoksen estämisestä on kysymys silloin, kun teko kyettäisiin estämään ennen kuin tunnusmerkistön mukaiseen täytäntöönpanotoimeen on ryhdytty. Selvyyden vuoksi esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan säännösehdoituksessa poliisilakiin

mainittaisiin myös rangaistavan yrityksen estäminen. Valmistelun estämisellä tarkoitetaan rangaistavan teon valmistelua, esimerkiksi murhan tai törkeän ryöstön valmistelu, vaikka itse valmistelua ei ole kriminalisoitu. Lisäksi valmistelun estämiseen kuuluisi myös rangaistavan valmistelun estäminen. Ilmaisulla ”henkilön toiminnasta tehtyjen havaintojen tai siitä muutoin saatujen tietojen vuoksi voidaan perustellusti olettaa syyllistyvän” tarkoitettaisiin välittömästi henkilön omasta toiminnasta tehtyjä havaintoja ja ulkopuolisen henkilön, esimerkiksi tietolähteen antamia vihjetietoja ja muuta välillistä selvitystä. Ilmaisun merkitys olisi asiallisesti sama kuin voimassa olevassa poliisilaissa, sitä ainoastaan lyhennettäisiin. Havaintoihin ja muuten saatuihin tietoihin kuuluisivat myös muun muassa rikostiedustelutiedot, tarkkailuhavainnot, muut vihjetiedot ja rikosanalyysillä tiedoista tehtävät johtopäätökset. Edellytyksenä olisi, että tällaisten tietojen perustella muodostuisi perusteltu oletus henkilön syyllistymisestä rikokseen.” (HE 224/2010 vp, s. 89).

Jos rikoksen ennalta estäminen onnistuu, kukaan ei syyllisty rikokseen, eikä ketään voida tuomita rangaistukseen. Arkikielessä rikoksen estämisellä voitaneen myös tarkoittaa sitä, että itse pääteko saadaan estettyä, vaikka rangaistava yritys tai rangaistava valmistelu on jo täyttynyt. Joka tapauksessa oikeudellisesti ja poliisilain 1 §:ssä poliisin tehtäväksi tarkoitettu rikosten ennalta estäminen tarkoittaa nimenomaan toimintaa, joka estää rangaistavan teon täyttymisen. Ennalta estämisen soveltamisala on käytännössä rikoksen valmisteluvaihe, koska ennen mitään valmistelutoimia ei käytännössä ole mitään estettävää rikosta näköpiirissä.

Rikoksen paljastaminen on nykyisin oikeudellisesti epäselvä käsite, mutta sillä tarkoitetaan toimenpiteitä, joiden tavoitteena on selvittää, onko esitutkinnan aloittamiselle perustetta, kun henkilön toiminnasta tehtyjen havaintojen tai siitä muuten saatujen tietojen vuoksi voidaan olettaa, että rikos on tehty. Kysymys on siis käytännössä siitä, ettei rikoksesta ole edes sen vertaa näyttöä, että esitutkinnan on ”syytä epäillä” kynnys täyttyisi.

Olenaisia säännöksiä valmistelun kriminalisointia koskevan keskustelun kannalta ovat myös niin sanotut toimenpiteen siirtoa koskevat säännökset. Esimerkiksi poliisilain 5 §:n perusteella poliisimies suorittaessaan tiedonhankintatoimenpidettä (tekninen valvonta, tarkkailu, tekninen tarkkailu, peitetoiminta, valeosto, televalvonta, telekuuntelu, tietolähdetoiminta) saa siirtää puuttumisen sellaiseen tekeillä olevaan rikokseen, josta ei aiheudu välitöntä vakavaa vaaraa toisen hengelle, terveydelle tai vapaudella taikka välitöntä huomattavan ympäristö-, omaisuus- tai varallisuusvahingon vaaraa ja jos toimenpiteen siirtäminen on välttämätöntä tiedonhankintatoiminnan paljastumisen estämiseksi tai toiminnan tavoitteen turvaamiseksi. Juuri tämä säännös mahdollistaa oikeudellisesti sen, että poliisit ovat eräissä tilanteissa odottaneet, että tekijät tekevät jotain sellaista, mistä voidaan tuomita ankara(mpi) rangaistus. Puuttumattomuus tällä perusteella ei sekään ole täysin ongelmaton. Voidaan kysyä, eikö olennaista ole, että teot estetään, eikä se, saavatko suunnittelijat mahdollisimman kovan rangaistuksen?

Ruotsissa, jossa törkeiden rikosten valmistelu on rangaistavaa, on ilmennyt tilanteita, joissa ryöstöjen on annettu tapahtua. ”Kyse on ollut poliisin taktiikasta. Silloin todistelusta ei jää epäselvyyttä”, totesi BRÅ:n (Brottsförebyggande rådet) osastojohtaja Lars Korsell 10.12.2009 Helsingin Sanomissa.

13.1 Voimassa oleva laki

Poliisilain 1 §:n mukaan poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen.

Poliisilla on poliisilain nojalla monia valtuuksia rikoksen estämiseksi ja paljastamiseksi jo varhaisemmassa vaiheessa ennen kuin mitään rikosta on tehty. Verrattuna pakkokeinolakiin poliisilain tarkoituksena ei ole ainoastaan taata keinoja jo tapahtuneiden rikosten tutkintaan ja selvittämiseen, vaan myös turvallisuuden ylläpitämiseen sekä rikosten ennalta estämiseen ja paljastamiseen.

Poliisilain 10a.2 §:n mukaan poliisimiehellä on laittomasti valmistetun, maahantuodun tai hallussa pidetyn esineen tai aineen takavarikoimiseksi oikeus tullilain (1466/1994) mukaisiin tullitoimenpiteisiin mainitun lain 14 §:ssä säädetyin toimivaltuuksin. Jos tullitoimenpiteen suorittaminen edellyttää henkilökatsastuksen tai muun kuin henkilön matkatavaroihin tai päällysvaatteisiin kohdistuvan tarkastuksen toteuttamista esitutkintaa suorittamatta, tällaisen toimenpiteen suorittamisessa noudatetaan, mitä tullilain 15 §:ssä säädetään. Toimenpiteestä päättää kuitenkin päällystään kuuluva poliisimies.

Poliisilain 14 § koskee kotirauhan ja julkisrauhan piiriin kuuluvien alueiden suojaamista. Poliisimiehellä on oikeus kotirauhan tai julkisrauhan suojaaman alueen tai paikan haltijan tai tämän edustajan pyynnöstä poistaa henkilö, joka ilman laillista oikeutta tunkeutuu, menee salaa tai toista harhauttamalla taikka kätkeytyy sinne tai jättää noudattamatta käskyn poistua sieltä.

Poliisimiehellä on oikeus poistaa 1 momentissa tarkoitettulta alueelta tai paikalta siellä luvallisesti oleskeleva henkilö, jos tämä häiritsee muiden henkilöiden kotirauhaa tai julkisrauhaa taikka aiheuttaa siellä muulla tavoin huomattavaa häiriötä ja on perusteltua syytä epäillä, että häirintä toistuu.

Jos poistamisella ei todennäköisesti voitaisi estää häiriön toistumista, poliisimiehellä on oikeus ottaa häiritsijä kiinni ja pitää tämä säilössä. Kiinni otettua saa pitää säilössä vain niin kauan kuin on todennäköistä, että häiriö toistuu, kuitenkin enintään 12 tuntia kiinniottamisesta.

Poliisilain 16 § koskee vaarallisen teon ja tapahtuman estämistä. Poliisimiehellä on oikeus päällystään kuuluvan poliisimiehen määräyksestä ja kiireellisessä tapauksessa ilman määräystäkin päästä rakennukseen, muuhun kotirauhan suojaamaan paikkaan tai kulkuneuvoon, jos on perusteltua syytä olettaa, että henkeä, henkilökohtaista vapautta tai terveyttä vakavasti vaarantava taikka huomattavaa omaisuus- tai ympäristövahinkoa aiheuttava teko tai tapahtuma on meneillään tai uhkaamassa. Lisäksi edellytyksenä on, että toimenpide on välttämätön vaaran estämiseksi tai räjähdysaineiden, aseiden tai muiden vaarallisten aineiden ja esineiden etsimiseksi ja haltuunottamiseksi.

Poliisilain 18 § puolestaan koskee paikan ja alueen eristämistä. Poliisimiehellä on oikeus eristää, sulkea tai tyhjentää yleisesti käytetty paikka tai alue taikka kieltää tai rajoittaa liikkumista, jos se on tarpeen yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, tutkinnan turvaamiseksi taikka onnettomuuspaikalla suoritettavien toimenpiteiden, toimenpiteen kohteena olevan henkilön yksityisyyden tai vaaraan joutuneen omaisuuden suojaamiseksi.

Poliisimiehellä on oikeus päällystöön kuuluvan poliisimiehen määräyksestä ja kiireellisessä tapauksessa ilman määräystäkin eristää tai tyhjentää kotirauhan tai julkisrauhan suojaama alue, jos se on välttämätöntä henkeä tai terveyttä välittömästi uhkaavan vaaran torjumiseksi eikä alueella olevia voida muuten suojata. (19.1.2001/21)

Poliisin oikeudesta antaa yleisen kokouksen järjestämispaikkaa koskevia määräyksiä säädetään kokoontumislain (530/1999) 10 §:ssä. (22.4.1999/531)

Poliisimiehellä on oikeus kieltää tai rajoittaa esineiden siirtämistä taikka määrätä esine siirrettäväksi yleisesti käytetyllä paikalla tai alueella, jos se on tarpeen poliisitutkinnan turvaamiseksi. Vastaava oikeus poliisimiehellä on myös kotirauhan suojaamalla alueella, jos toimenpide on tarpeen henkeä tai terveyttä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka omaisuuden suojaamiseksi.

Poliisilain 20 §:ssä säädetään rikoksilta ja häiriöiltä suojaamisesta. Poliisimiehellä on oikeus poistaa paikalta henkilö, jos hänen uhkauksistaan tai muusta käyttäytymisestään voidaan päätellä, että hän todennäköisesti syyllistyisi henkeen, terveyteen, vapauteen, kotirauhaan tai omaisuuteen kohdistuvaan rikokseen.

Henkilö saadaan poistaa paikalta myös, jos hän käyttäytymisellään aiheuttaa taikka hänen uhkaustensa tai muun käyttäytymisensä ja aiemman käyttäytymisensä perusteella vastaavassa tilanteessa on todennäköistä, että hän aiheuttaa huomattavaa häiriötä tai välitöntä vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle. (15.7.2005/525)

Jos paikalta poistaminen on ilmeisesti riittämätön toimenpide eikä häiriötä tai vaaraa voida muutoin poistaa, henkilö voidaan ottaa kiinni. Kiinni otettu voidaan pitää säilössä niin kauan kuin on todennäköistä, että hän syyllistyy 1 momentissa tarkoitettuun rikokseen tai aiheuttaa häiriötä tai vaaraa, kuitenkin enintään 24 tuntia kiinniottamisesta.

Poliisilain 23 §:ssä säädetään vaarallisten esineiden ja aineiden haltuunotosta. Poliisimiehellä on oikeus ottaa tilapäisesti poliisin haltuun räjähdysaineet ja muut vaaralliset esineet tai aineet siltä, jonka voidaan perustellusti epäillä ikänsä, päihtymyksensä, mielentilansa tai muiden olosuhteiden perusteella aiheuttavan välitöntä vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle.

Koko esineen sijasta saadaan ottaa haltuun sellainen esineeseen kuuluva tai siihen liittyvä osa, jonka poistamisella 1 momentissa tarkoitettua vaaraa aiheuttaminen voidaan estää.

Poliisilain 27 §:ssä säädetään voimakeinojen käytöstä. Poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Sillä, joka poliisimiehen pyynnöstä tai tämän suostumuksella tilapäisesti avustaa poliisimiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun erittäin tärkeän ja kiireellisen poliisin virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus poliisimiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joihin poliisimies toimivaltansa nojalla hänet valtuuttaa.

Poliisilla on oikeus puolustusvoimien avustuksella käyttää sotilaallisia voimakeinoja terrorismirikoksen estämiseksi tai keskeyttämiseksi sen mukaan kuin puolustusvoimien virka-avusta poliisille annetussa laissa (781/1980) säädetään.

Poliisilain 3 luvussa säädetään poliisin tiedonhankintaa koskevista valtuuksista. Poliisilain 31 §:n 1 momentin mukaan poliisimiehellä on oikeus tekniseen kuunteluun, tekniseen katseluun ja tekniseen seurantaan, jos sen avulla voidaan perustellusti olettaa saataavan rikoksen torjumiseksi tarvittavia tietoja. Teknisen tarkkailun edellytyksenä on 3 momentin mukaan lisäksi, että henkilön käyttäytymisestä tai muutoin voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, huumausainerikokseen tai rikoslain 34a luvun 2 §:ssä tarkoitettuun terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmisteluun. Teknisen katselun ja teknisen seurannan edellytyksenä on vastaavasti, että henkilön käyttäytymisestä tai muutoin voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta, tai myötävaikuttavan tällaisen rikoksen tekemiseen.

Poliisilain 31c §:n 1 momentin mukaan poliisimiehellä on oikeus rikoksen estämiseksi tai paljastamiseksi televalvontaan, jos henkilön lausumien, uhkausten tai käyttäytymisen perusteella taikka muutoin voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta taikka säännöksessä lueteltuihin rikoksiin (automaattiseen tietojenkäsittelyjärjestelmään kohdistuva rikos, paritukseen, oikeuden käytössä kuultavan uhkaamiseen, laittomaan uhkaukseen, huumausainerikokseen, näiden rikosten rangaistava yritys tai terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmistelu). Poliisilain nojalla poliisilla on telekuunteluoikeus vain rajoitetusti lähinnä terrorismiin liittyvissä rikoksissa.

Poliisilain säännöksiä perusteella poliisi voi nykyisin käyttää teknistä katselua, teknistä seurantaa, teknistä kuuntelua ja televalvontaa henkirikosten, törkeän pahoinpitelyn ja törkeän ryöstön estämiseksi. Myös peitetoiminta, valeosto ja tietolähdetoiminta ovat mahdollisia näiden estämiseksi. Tällöin ei vaadita, että itse rikosta olisi vielä tehty tai että sen rangaistavaa yritystä olisi aloitettu. Telekuuntelu on rajattu poliisilain nojalla käytettäväksi vain terroristisessa tarkoituksessa tehtävien rikosten estämiseksi. Poliisilla on näin ollen jo voimassa olevien säännösten nojalla varsin pitkälle menevät valtuudet ja käytännön mahdollisuudet valvoa esimerkiksi rikollisjärjestön vakavien rikosten suunnittelua, vaikka edellytyksiä kiinniottamiseen, pidättämiseen tai vangitsemiseen ei pakkokeinolain 1 luvun säännösten perusteella vielä olisikaan. Kun otetaan huomioon myös lopussa mainitut ehdotetut uudet toimivaltuudet, nykyisten tutkintakeinojen tai rikosten estämisestä koskevien toimivaltuuksien puute ei siten voi olla peruste säätää valmistelua rangaistavaksi.

Poliisin tiedonhankintaa koskevia valtuuksia on viime vuosina merkittävästi laajennettu erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden ja terrorismin torjumiseksi ja ennalta ehkäisemiseksi. Poliisi saa siten nykyisten valtuuksiensa ja tulevaisuudessa todennäköisesti entistä kehittyneemmän tekniikan myötä tietoa yhä varhaisemmassa vaiheessa suunniteltavina olevista rikoksista. Rangaistavuuden alan laajentamista rikoksen valmisteluvaiheeseen kuitenkin perustellaan usein myös sillä, että näin tehostettaisiin tutkintaa. Tällöin saataisiin joutua kehään, jossa vaatimukset kriminalisointien alan laajentamisesta rikoksen valmisteluvaiheeseen ovat itse asiassa seurausta tehostuneista tiedonhankintavaltuuksista ja -keinoista, mutta rangaistavuuden alan laajentamista siitä huolimatta perustellaan tarpeella laajentaa tutkintavaltuuksia entisestään.

Rikollisjärjestön toimintaan osallistumista koskevaa rikoslain 17 luvun 1a §:ää valmisteltaessa perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota niihin ongelmiin, jotka liittyvät pakkokeinojen käyttöön kyseisen säännöksen nojalla. Perustuslakivaliokunnan mukaan perusoikeussuojan kannalta on vaarana, että tällaisesta rikosoikeudessa vakiintuneen osallisuusopin yli menevästä kriminalisoinnista yhdessä muun lainsäädännön kanssa seuraa poliisin tiedonhankintavaltuuksien ja rikosprosessuaalisten pakkokeinojen kohdistaminen rutiinimaisesti itse päärikosten kannalta etäistenkin sivullisten asemassa oleviin henkilöihin (PeVL 10/2000 vp). Lisäksi perustuslakivaliokunta viittasi vastaavan kaltaisen lainsäädännön soveltamisesta Saksasta saatuihin kommentteihin todetessaan, että rikoslain 17 luvun 1a §:n kaltaisen rangaistussäännöksen rikkomisesta nostetaan esimerkiksi näyttövaikeuksien vuoksi syyte hyvin harvoin, mutta rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttö rikoksesta epäiltyyn on tavallisempaa.

Edellä lausutun nojalla myöskään viime aikoina eräiden törkeiden rikosten valmistelun puolesta esitetty rikostorjunnallinen perustelu ei kaikilta osin vakuuta. Poliisit voivat estää rahojen ryöstämisen varoittamalla rahaa kuljettavia henkilöitä, suojaamalla heitä, eristämällä suunnitellun rikospaikan, poistamalla paikalta rikoksen tekemiseen valmistautuvat henkilöt ja äärimmäisenä keinona ottamalla heidät kiinni. Viimeksi mainittu on usein mahdollista myös sen vuoksi, että valmisteluvaiheessa on vahva epäily jostain muusta kuin valmisteilla olevasta rikoksesta, kuten ampuma-aserikoksesta.

13.2 Uudet valmisteilla olevat säännökset

Uuteen poliisilakiin otettaisiin olennaisesti nykyistä täsmällisemmät ja laajemmat säännökset poliisitoiminnassa noudatettavista periaatteista (1 luku). Uutena periaatteena säädettäisiin perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kunnioittamisesta.

Rikoksilta ja häiriöiltä suojaaminen koskeva uuden poliisilain 2 luvun 10 § kuuluisi seuraavasti (alleviivattu uutuus): ”Poliisimiehellä on oikeus poistaa paikalta henkilö, jos hänen uhkaustensa tai muun käyttäytymisensä perusteella on todennäköistä, että hän syyllistyy henkeen, terveyteen, vapauteen, kotirauhaan tai omaisuuteen kohdistuvaan rikokseen. Henkilö voidaan ottaa kiinni, jos paikalta poistaminen on todennäköisesti riittämätön toimenpide eikä rikosta voida muuten estää taikka häiriötä tai vaaraa muuten poistaa. Kiinni otettu voidaan pitää säilössä niin kauan kuin on todennäköistä, että hän syyllistyy 1 momentissa tarkoitettuun rikokseen taikka aiheuttaa häiriötä tai vaaraa, kuitenkin enintään 24 tuntia kiinniottamisesta. Poliisimies voi suojella henkilöä tai vartioida paikkaa 1 momentissa tarkoitettun rikoksen estämiseksi tai keskeyttämiseksi.”

Rikosten estämisessä voitaisiin jo käytössä olevien lisäksi käyttää eräitä uusia tiedonhankintakeinoja. Näitä olisivat peitelty tiedonhankinta, tekninen lait tarkkailu, tietolähteen ohjattu käyttö ja valvottu läpilasku. Suunnitteilla olevat säännökset ovat (esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan) mietinnössä kirjoitettu seuraavasti, osin viittaamalla pakkokeinolain 10 lukuun, jossa säädettäisiin salaisesta tiedonhankinnasta jo tehtyjen rikosten tutkinnassa:

5 luku

Salainen tiedonhankinta

15 §

Peitelty tiedonhankinta ja sen edellytykset

Peitellyllä tiedonhankinnalla tarkoitetaan tiettyyn henkilöön kohdistuvaa lyhytkestoisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa tiedonhankintaa, jossa poliisimiehen tehtävän salaamiseksi käytetään väriä, harhauttavia tai peiteltyjä tietoja.

Poliisi saa käyttää peiteltyä tiedonhankintaa rikoksen estämiseksi, jos henkilön lausumien tai muun käyttäytymisen perusteella voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän: 1) rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta; 2) seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöön tai paritukseen; 3) huumausainerikokseen; 4) terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmisteluun; 5) törkeään tulliselvitysrikokseen; taikka 6) suunnitelmalliseen, järjestäytyneeseen, ammattimaiseen, jatkuvaan tai toistuvaan rikolliseen toimintaan liittyvään varkauteen tai kätkemisrikokseen.

23 §

Tekninen lait tarkkailu ja sen edellytykset

Teknisellä lait tarkkailulla tarkoitetaan tietokoneen tai muun vastaavan teknisen laitteen taikka sen ohjelmiston toiminnan, sisältämien tietojen tai yksilöintitietojen muuta kuin yksinomaan aistinvaraista tarkkailua, tallentamista tai muuta käsittelyä rikoksen estämiselle merkityksellisen seikan tutkimiseksi.

Teknisellä laitetarkkailulla ei saa hankkia tietoa viestin sisällöstä eikä 8 §:ssä tarkoitetuista tunnistamistiedoista.

Poliisille voidaan antaa rikoksen estämiseksi lupa tekniseen laitetarkkailuun, jos henkilön lausumien, uhkausten tai käyttäytymisen perusteella taikka muutoin voidaan perustellusti olettaa hänen syyllistyvän 17 §:n 4 momentissa tarkoitettuun rikokseen. Poliisi saa kohdistaa teknistä laitetarkkailua mainitun henkilön todennäköisesti käyttämään tietokoneeseen tai muuhun vastaavaan tekniseen laitteeseen taikka sen ohjelmiston toimintaan.

40 §

Tietolähdetoiminta ja tietolähteen ohjatun käytön edellytykset

Tietolähdetoiminnalla tarkoitetaan muuta kuin satunnaista luottamuksellista, 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettujen tehtävien hoitamiseksi merkityksellisten tietojen vastaanottamista poliisin ja muun esitutkintaviranomaisen ulkopuoliselta henkilöltä (tietolähde).

Poliisi saa pyytää tähän tarkoitukseen hyväksytyä, henkilökohtaisilta ominaisuuksilta sopivaa, rekisteröityä ja tiedonhankintaan suostunutta tietolähdettä hankkimaan 1 momentissa tarkoitettuja tietoja (tietolähteen ohjattu käyttö).

Tietolähteen ohjatussa käytössä tietoja ei saa pyytää hankittavaksi sellaisella tavalla, joka edellyttäisi viranomaiselle kuuluvien toimivaltuuksien käyttöä tai joka vaarantaisi tietolähteen tai muun henkilön hengen tai terveyden. Ennen tietolähteen ohjattua käyttöä tietolähteelle on tehtävä selkoa hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä erityisesti hänelle lain mukaan sallitusta ja kielletystä toiminnasta. Tietolähteen turvallisuudesta on tarpeen mukaan huolehdittava tiedonhankinnan aikana ja sen jälkeen.

43 §

Valvottu läpilasku ja sen edellytykset

Poliisi saa olla puuttumatta esineen, aineen tai omaisuuden kuljetukseen tai muuhun toimitukseen tai siirtää tällaista puuttumista, jos tämä on tarpeen tekeillä olevaan rikokseen osallisten henkilöiden tunnistamiseksi taikka tekeillä olevaa rikosta vakavamman rikoksen tai laajemman rikoskokonaisuuden estämiseksi (valvottu läpilasku).

Poliisi saa käyttää valvottua läpilaskua sellaisen rikoksen estämiseksi, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta. Edellytyksenä on lisäksi, että läpilaskua voidaan valvoa ja siihen voidaan tarvittaessa puuttua. Toimenpiteestä ei saa myöskään aiheutua merkittävää vaaraa kenenkään hengelle, terveydelle tai vapaudelle eikä merkittävää huomattavan ympäristö-, omaisuus- tai varallisuusvahingon vaaraa. Viranomaisyhteistyöstä valvotun läpilaskun toteuttamiseksi säädetään erikseen.

Suomea sitovaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea sitovaan velvoitteen liittyvästä kansainvälisestä valvotusta läpilaskusta on lisäksi voimassa, mitä siitä erikseen laissa säädetään.

Uuteen esitutkintalakiin puolestaan otettaisiin esitutkintatoimenpiteiden siirtämistä ja esitutkinnan keskeyttämistä koskevat säännökset, joita voimassa olevassa esitutkintalaissa ei ole (3 luvun 12 ja 13 §). Siirtämisen edellytyksenä olisi sen välttämättömyys

tutkittavana olevan rikoksen tai toisen siihen liittyvän rikoksen selvittämiseksi. Edellytyksenä olisi myös, että siirtämisestä ei saa myöskään vaaraa toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle taikka huomattavan ympäristö-, omaisuus- tai varallisuusvahingon vaaraa.

14 ARVIOINTIA

Henkirikokset ja törkeä pahoinpitely, kuten myös törkeä ryöstö, ovat erittäin vakavia rikoksia. Tämä ilmenee tekojen rangaistusasteikoissa. Törkeisiin rikoksiin on syytä suhtautua vakavasti niiden hengelle ja terveydelle aiheuttaman uhan vuoksi. Ne ovat omiaan aiheuttamaan turvattomuuden tunnetta kansalaisten keskuudessa.

Eräiden viimeaikaisten rahankuljetusauto- tai kultasepäntuotantoyritysten tutkinnassa on ilmennyt, että ainakin osa tekijöistä on tullut ulkomailta suorittamaan korvausta vastaan toimeksi saamansa ryöstön. Näille tapauksille on ollut tyypillistä myös suunnitelmallisuus, jota on ilmentänyt tekijöiden varustautuminen ampuma-asein, anastetuin kuluneuvoin sekä muilla ryöstön toteuttamisessa tarpeellisin välinein. Toiminnalle on ollut ominaista järjestäytyminen rikosten tekemistä varten ja tietyn asteinen ammattimaisuus. Järjestäytyneen rikollisuusryhmän toimintaan osallistuminen on rangaistavaa rikoslain 17 luvun 1 a §:ssä säädettyin edellytyksin. Jatkuvuus- tai toistuvuusvaatimuksesta johtuen avunantona tai valmisteluna rankaisemattomaksi jäävä toiminta yleensä ei kuitenkaan ole rikollisuusryhmän toimintaan osallistumista, vaikka rikollisuusryhmään ja osallistumismuotoihin liittyvät edellytykset täytettäisiin.

Valtioneuvosto teki 8.5.2008 periaatepäätöksen sisäisen turvallisuuden ohjelmaksi. Siinä korostetaan kansainvälisen yhteistyön ja ulkomailla suoritettavien toimenpiteiden merkitystä rajat ylittävän rikollisuuden ehkäisemisessä. Ohjelmassa painotetaan myös sisärajoilla ja sisämaassa tapahtuvan ulkomaalaisvalvonnan ja rikostorjunnan merkitystä. Rajat ylittävän rikollisuuden torjunnassa keskeiseksi keinoksi nähdään ohjelmassa poliisi-, tulli- ja rajaviranomaisten sekä syyttäjälaitoksen välisen yhteistyön tiivistäminen. Euroopan unionissa korostetaan niin ikään jäsenvaltioiden ja näiden viranomaisten välisen yhteistyön merkitystä rikostorjunnassa.

YK:n kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisessa yleissopimuksessa (eli ns. Palermon sopimuksessa) korostuu lainvalvontaviranomaisten välisen yhteistyön (27 artikla), keskinäisen oikeusavun (18 artikla), yhteisen tutkinnan (19 artikla) sekä laajalajaisen kansallisen viranomaisyhteistyön (31 artikla) merkitys kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa. Henkirikokset ja törkeä ryöstö kuuluvat tietyin edellytyksin sopimuksen soveltamisalaan, koska ne ovat sopimuksen 2 artiklassa tarkoitettuja vakavia rikoksia. Yleissopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusta sovelletaan vakavien rikosten torjuntaan ja tutkintaan sekä niitä koskeviin syytetoimiin, silloin kun rikos on luonteeltaan kansainvälinen ja siihen on osallisena järjestäytynyt rikollisuusryhmä.

Edellä mainittujen kansainvälisten instrumenttien edellyttämällä viranomaistoiminnan tehostamisella ja viranomaisten välisen yhteistyön tiivistämisellä ja sitä kautta kiinnijäämisriskin lisäämisellä on yksittäistä kriminalisointia tehokkaampi ennalta ehkäisevä vaikutus. Valvonnan ja tutkinnan tehostaminen sekä kansallisen ja kansainvälisen viranomaisyhteistyön tiivistäminen vaikuttavat kaiken lisäksi järjestäytyneen rikollisuuden

toimintaedellytyksiin kokonaisvaltaisesti, eikä minkään tietyn rikostyyppin torjunta nouse ratkaisevasti eri asemaan.

Kansallisella tasolla poliisilla on poliisilain nojalla säädetyin edellytyksin oikeus rikoksen estämiseksi edellä mainittuihin tutkintakeinoihin varhaisemmassa vaiheessa ennen kuin pakkokeinolain edellytykset täyttyvät. Verrattuna pakkokeinolakiin, poliisilain tarkoituksena ei ole ainoastaan antaa keinoja jo tapahtuneiden rikosten tutkintaan ja selvittämiseen, vaan myös turvallisuuden ylläpitämiseen sekä rikosten ennalta estämiseen. Tämä tehtävä asettaa poliisille velvollisuuden estää henkirikokset ja ryöstön kaltaiset väkivaltaa tai sen uhkaa sisältävät teot. Rikosten ennalta ehkäiseminen on nähtävä ainakin yhtä tärkeänä tehtävänä kuin niiden tutkiminen silloin kun ennakoitun päärikoksen täytäntöönpanoa ei ole vielä aloitettu. Poliisilaki näyttää mahdollistavan jo nykyisin riittävät toimivaltuudet ennalta ehkäisyyn. Osa valmisteluun tyypillisesti liittyvistä toimista on jo nykyisin sellaisinaan rikoksia, esimerkiksi ampuma-aserikos tai räjähdერიkos. Tämä mahdollistaa puuttumisen myös ryöstön valmisteluun varsin varhaisessa vaiheessa. Edellä käsitellystä Liedon rahakuljetusryöstössä näistä teoista tuomittiin varsin ankarat, 2 vuoden sekä 2 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistukset. Rangaistuksen mittaamista perusteltaessa lausuttiin muun muassa, että ”aseiden hallussapidon ainoa syy on ollut niiden mahdollinen käyttäminen uhkaamis- tai vahingoittamistarkoituksessa törkeän rikoksen yhteydessä. Sen vuoksi kyseisestä rikoksesta tuomittavan rangaistuksen tulee olla ankara.” Valmisteluteot ovat vaikuttaneet tuomittuun rangaistukseen.

Törkeä pahoinpitely, henkirikokset ja törkeä ryöstö ovat sen tyyppisiä rikoksia, että ne voidaan toteuttaa monella tavalla. Mahdollisen valmistelua koskevan säännöksen laatiminen riittävän täsmälliseksi ja tarkkarajaiseksi on siten erittäin vaikeaa. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen kannalta on ongelmallista myös rangaistavuuden liiallinen riippuvuus subjektiivisista elementeistä, erityisesti tekijän tarkoituksesta saadusta näytöstä. Edellä jaksoissa 7 ja 8 on kuitenkin yritetty hahmotella tällaista säännöstä.

Ylipäänsä valmistelun kriminalisoinnin yhteydessä törmätään myös hyvin merkittävään perustason ongelmaan: jos henkilö valmistelee henkirikosta, ei liene loogista olettaa valmistelukriminalisoinnin toimivan millään tavoin yleisesti, sillä henkilö tietää joka tapauksessa valmistelemansa teon olevan kielletty. Vaikuttaa epäuskottavalta, että kriminalisointi saisi tekoa vakavissaan pitkään valmistelevan luopumaan aikeistaan. Esimerkiksi Kauhajoen koulusurmaaja suunnitteli tekoaan mediatietojen mukaan ainakin kaksi vuotta. Jos henkilö on valmis surmaamaan muita henkilöitä ja itsensä, niin pitkänkään vankeusrangaistuksen uhka ei pelota tekijää ja saa häntä luopumaan suunnitelmastaan. Sen sijaan mahdollista jopa olisi, että tekoja valmisteltaisiin aikaisempaa enemmän piilossa, joten suunnitelman toteuttamisessa onnistuttaisiin paremmin juuri siksi, että kukaan ei saisi niistä ”vihä”.

Kriminalisointeja tulisi käyttää vain riittävän moitittavana pidettävään käyttäytymiseen. Tällöin myös yleispreventioon liittyvä kommunikatiivinen vaikutus korostuu. Rangaistus ilmentää siten moitetta, joka tulee ottaa vakavasti. Valmistelukriminalisoinnin mahdollinen vaikutustapa voi olla niin sanottu välillinen yleispreventio; se voi lisätä yhteiskunnallista yhteenkuuluvuutta ja korostaa kriminalisoinnin kohteena olevan ei-toivotun käyttäytymisen yleistä ja yhteiskunnallista moitittavaksi kokemista. Konkreettisesti yhtenä kriminalisoinnilla saavutettavana hyötynä voidaan pitää kriminalisoinnin suojaa-

man oikeushyvänsä loukkauksen välttämistä. Henkirikosten valmistelun kriminalisoinnilla pyritään suojaamaan henkeä. Jos kriminalisoimalla jokin teko estetään jonkin oikeushyvänsä loukkaus on kriminalisoinnilla saavutettu hyöty. Eri asia on, että tällaista vaikutusta ei oletettavasti saavutettaisi valmistelun kriminalisoinnin laajentamisella.

Keskustelu henkirikoksen valmistelun kriminalisoinnista on virinnyt perinteisestä suomalaisesta henkirikoksesta poikkeavien Jokelan ja Kauhajoen kouluampumisten takia. Vastaavasti vaatimus kriminalisoida törkeän ryöstön valmistelu on kummunnut yksittäisistä rahankuljetusauto- tai kultasepäntuotosten valmistelusta. Koulusurmien tekijöinä olivat nuoret, jotka olivat suunnitelleet tekoaan jo pitkään. Kouluampumisten jälkeen poliisia ovat kuormittaneet lukuisat internetissä esitetyt koulu-uhkaukset, joista suuri osa on ollut pelkkää uhoa tai pilailua. Poliisin mukaan nuoret eivät aina ymmärrä, kuinka vakavasta asiasta on kyse ja kuinka raskas koneisto lähtee liikkeelle joka kerta. Henkirikoksen valmistelun kriminalisointiin liittyy riski siitä, että rangaistuksi joutuisikin ajattelematon henkilö. Siten uhomielessä ja ajattelemattomuudesta esitetty video tai kirjoitus saattaa saavuttaa valtavat mittasuhteet ja johtaa esitutinnan käynnistymiseen. Tällaisten viestien kirjoittaminen tai videoiden lataaminen ei luonnollisesti ole hyväksyttävää, mutta tällaiseen ajattelemattomuudesta johtuvaan toimintaan tulisi puuttua hieman kevyemmällä välineillä kuin rikosoikeusjärjestelmällä. Mahdollinen kriminalisointi tulisi näin ollen sitoa edellä esitetyllä tavalla rikosentekoon käytettävien välineiden hallussapitoon tarkoituksessa tehdä rikos, mikä johtaa melko väistämättä päällekkäisiin kriminalisointeihin. Rangaistavuuden ala ei välttämättä tällöin sanottavasti muuttuisi, mutta tuomioistuimille aiheutettaisiin mahdollisesti suurehkoja tulkinta- ja soveltamisvaikeuksia.

15 YHTEENVETOA ARGUMENTEISTA

- Valmistelun kriminalisoinnissa ei ole kyse siitä, mitä oikeushyviä tulisi suojella. Tämä kysymys on ratkaistu jo päärikosta koskevassa tunnusmerkistössä. Kysymys on ennen kaikkea siitä, kuinka ”etupainotteista” vastuun tulee olla; kuinka aikaiseen rikoksen toteuttamisen vaiheeseen vastuu tulee ulottaa?
- Valmisteluun liittyvät tekotavat voivat kattaa neutraalia toimintaa; ongelmia ovat mm. seuraavat seikat:
 - o laillisuusperiaate?
 - o täsmällisyysvaatimus?
 - o tahallisuuden ratkaiseva merkitys – miten se näytetään?
 - o mistä tietää, mitä rikosta valmistellaan?
 - o kaikkia tekotapoja ei luontevasti voi valmistella
 - o rangaistusasteikko?
- Näyttöongelmat
 - o Tulisi säätää rangaistavaksi varsin tavanomainen laillinen toiminta (leipäveitsen ostos) tietystä tarkoituksessa; miten tämä näytetään?
 - o Yleensä vasta rikoksen jo tapahduttua voidaan päätellä valmistelun tapahtuminen. Tätä ennen se on varsin haastavaa.

- Sattumanvaraisuus soveltamisessa
- Lainopillisia kysymyksiä: rikoksen teosta luopuminen, osallisuustilanteet.
 - o Miten arvioida tapauksia, joissa rikoksen valmistelu on jo alkanut mutta kesken, ja tekijä luopuu siitä; olisiko kyse rikoksen rangaistavasta valmistelusta? Rajanvedot ovat hyvin hankalia.
- Ei yksin lainopillinen ongelma: myös poliisitoiminnan kysymykset, pakkokeinot ym. relevantteja. Monesti törkeän rikoksen valmisteluvaiheessa toteutuu jo jokin muu rikos, johon voisi puuttua. Vastaavasti uhkaavaan toimintaan on voitu puuttua jo nykyisin voimassa olevan muun lainsäädännön nojalla; poliisi kertoo ehkäisseensä ”vakavia koulu-uhkauksia”.
- Poliisitaktisia spekulatioita. Jos valmistelu rangaistavaa, poliisin pitäisi kaikesti heti puuttua. Rangaistusasteikko ei voi olla kovin ankara, ehkä painetta antaa hankkeen edetä pitemmälle ja saada sitten kiinni vakavammasta rikoksesta.
- Rikosten ennalta estämiseen tulisi panostaa enemmän ennen kuin kriminalisoinnin alaa laajennetaan kattamaan tilanteita, joissa poliisin tulisi jo nykyisin estää rikoksen tapahtuminen.
- Oletettavaa on, ettei kriminalisoinnilla saavutettaisi tavoitetta vähentää rikoksia. Jos kysymys on poliisien keinoista puuttua valmistelutyypiseen toimintaan, olisi lisättävä näitä mahdollisuuksia. Rikosten ennalta estämiseen on tosin jo nyt varsin kattavat valtuudet (ja uudistus on tulossa).
- Eräissä puheenvuoroissa on esitetty, että valmistelukriminalisointi olisi vaivatta toteutettavissa rikoslain 15 luvun 10 §:n kautta. Pykälässä on lista törkeistä rikoksista, joiden "hankkeilla olosta" tietoisesti tulisi ilmoittaa niistä niin ”ajoissa, kun rikos vielä olisi estettävissä ”. RL:n 15 luvun 10 §:n säätämisen ideana oli, että rikos voitaisiin estää jo ennen kuin se etenee edes rangaistavalle yritysasteelle. Siten onkin varsin loogista, että juuri nuo 33 törkeää rikosta on valittu säännökseen, jotta niiden toteutuminen voitaisiin estää. Sen sijaan sillä, ovatko nuo rikokset jo valmistelutekoina rangaistavia, ei ole juurikaan merkitystä. *Ilmoitusvelvollisuus syntyy jo valmisteluteon tietoon saamisesta, mutta ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnin rangaistavuus taas edellyttää, että rikos tai sen rangaistava yritys tapahtuu eli ilmoitusvelvollisuuden alainen rikos on tehty tai sitä on ryhdytty toteuttamaan.*

16 JOHTOPÄÄTÖS

Valmistelukriminalisointeihin tulee edelleen suhtautua varauksellisesti.

Sikäli jos niin halutaan tehdä, tulee valmistelun ala rajata mahdollisimman tarkoin ja pysyttäytyä vain tässä arviomuistiossa käsitellyissä rikoksissa. Tämä puolestaan johtaa siihen, että kriminalisoinnin ytimessä olisi sellaisen toiminnan kriminalisoiminen, joka on (usein) jo rangaistavaa, mutta tähän liitettäisiin vielä tekijän tarkoitusta koskeva ehto.

Rikosvastuu tulisi voida tapauskohtaisesti sulkea pois, jos vaara rikoksen täyttymisestä jää in casu vähäiseksi. Sääntelytapa, jossa lähtökohtana on rangaistavuus, mutta jossa vastuu voi yksittäistapauksissa tietyin perustein sulkeutua pois, voi olla joustavampi kuin yleinen vaatimus rikoksen etenemisestä vähintään rangaistavan yrityksen asteelle.

Valmistelurikokseen on liityttävä sekä subjektiivinen (”tehdäkseen”) että objektiivinen (esimerkiksi ”pitää oikeudettomasti hallussaan” tai ”sopii”) tunnusmerkistötekijä.

Valmistelukriminalisointien suurin ongelma liittyy siihen, miten valmistelutunnusmerkitöt kyetään kirjaamaan loukkaamatta epätasällisyyskieltoa.



OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

ISSN-L 1798-7067
ISBN 978-952-259-044-2 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 VALTIONEUSVOSTO
www.om.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 STATSRÅDET
www.jm.fi